

Denne fil er downloadet fra
Danmarks Tekniske Kulturarv
www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på
www.tekniskkulturarv.dk/about

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

DB

1900.

DB

V.A. Secher

Det Danske Forvæsen
1560-1660.

288

*387.

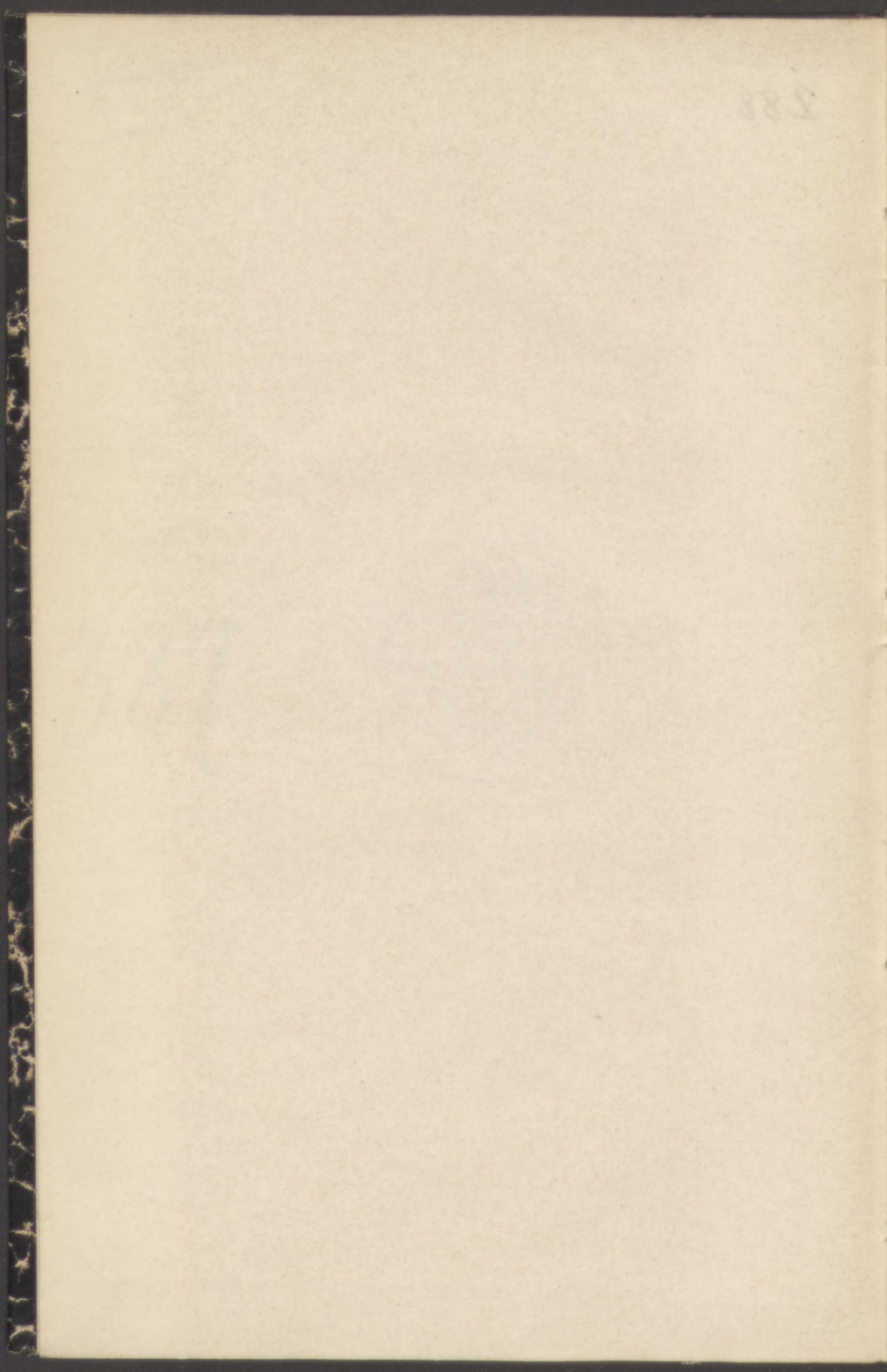
288

387

387

P

Det danske fyrvæsens historie 1560—1660.

Meddelt af Dr. jur. V. A. Secher.

I den topografiske litteratur har de danske fyr fra ældre tid kun fundet omtale lejlighedsvis og angivelserne om deres tilblivelse og historie er i almindelighed ret mangelfulde, saaledes som følgende oversigt vil vise.

Skagens fyr skal efter »Danske atlas«¹⁾ være oprettet 1564, og det bemærkes kun om det: »ved skovenes aftagelse blev denne lampe for kostbar at underholde med brænde«, hvorefter det ny fyrtårn fra 1747 (o: 1745) omtales. Hos Olufsen²⁾ er dette blevet til, at Skagens fyr oprettedes 1564 og blev »fra dette år af forsynet med brænde til 1747«, da et fyrtårn blev opført og stenkulsblusningen begyndte. Meddelelsen i »Danske atlas« er optaget i Traps historisk-topografiske beskrivelse af Danmark³⁾, hvor en afbildning af Skagens fyr efter en tegning i Resens håndskrevne atlas meddeles.

Om Anholts fyr udtaler Trap⁴⁾, at det ikke er bekendt, når »det første gang blev oprettet«, men han kender dog det kongelige missive af 16. august 1561,

¹⁾ 5. bd. s. 230.

²⁾ Collectanea til et antikvar. topogr. leksikon, s. 128.

³⁾ 1. udgave, speciel del 2, 24 og 2. udgave 5, 31.

⁴⁾ 1. udgave spec. del 2, 535 og 2. udgave 5, 620. »Fyringsværket« på Anholt nævnes ganske kort af Arent Berntssøn: Danmarks og Norges frugtbare herlighed 1, 169.

ganske vist kun på anden hånd¹⁾. Den af »Danske atlas« meddelte, nedenfor omtalte ombygning af fyret 1623 nævner han dog ikke.

Fyret på Læsø, der omtales hos Arent Berntssön²⁾, se nærmere nedenfor, synes at være undgået yngre forfatteres opmærksomhed.

Fyrene på Nidingen, en klippeø ved indløbet til Kongsbaksfjorden i Halland, omtales ganske vist af Niels Höjer i »Konungariket Sverige«³⁾, men om fyrets alder og historie ved forfatteren intet. Samme forfatter nævner kun i forbigående⁴⁾ fyret på Kulden men ikke det på Falsterbo.

Den første sammenfattende fremstilling af det danske fyrvæsens udvikling skyldes den af Danmarks nyere fyrvæsen i øvrigt højt fortjænte fyringeniør C. F. Grove, som for en menneskealder siden skrev: »Et blik på fyrvæsenets historie«⁵⁾, hvori han efter en udsigt over, hvad man i oldtiden og middelalderen havde gjort for at vejlede de søfarende ved fyrindretninger, udtaler: »I året 1564 tændtes det første danske kulfyr på Skagen og 1582 det andet på Anholt«. Han tilføjer, at disse fyr vare »simple vippefyr«, men at de senere anbragtes på bygninger, hvorefter han går over til at omtale det i 18. århundrede på Anholt opførte fyr og fyrvæsenets senere udvikling her i riget. I den fremhævede sætning er imidlertid ikke en eneste påstand rigtig.

I nyeste tid (1897) har premierløjtnant C. D. Bloch

1) Citatet er taget fra T. Beckers »Orion« 4, 264, hvis omtale af Anholts fyr kun er en gentagelse af, hvad der findes i »Danske atlas«.

2) Danmarks og Norges frugtbare herlighed 1, 169.

3) Hallands län s. 869.

4) Malmøhus län s. 608.

5) For ide og virkelighed 1869 s. 659—70.

i Salmonsens konversationsleksikon skrevet en artikel »Fyrvæsen« med et afsnit om fyrvæsenets historie, hvilket afsnit han i det væsentlige har optaget i en afhandling, ligeledes kaldet »Fyrvæsen«, i »Tidsskrift for søvæsen« for 1898¹⁾, hvori han indledningsvis fremhæver, at der »endnu ikke findes nogen samlet fremstilling af fyrvæsenets indretning i den danske literatur« med undtagelse af hans egen førstnævnte artikel i det anførte konversationsleksikon. Allerede denne påstand er urigtig, idet forfatteren har overset Groves ovennævnte afhandling, som ganske vist nu er forældet, men dog burde have været nævnt, men også forfatterens fremstilling af vort fyrvæsens historie er, om end bedre end Groves, meget ufuldstændig: forfatteren kender Valdemar II.s brev om det første blus på Falsterbo og Fredrik II.s missive 16. oktbr. 1560; han kender også Jens Pedersen (Groves) navn, om han end kalder ham »Petersen«, men ikke dennes betydning for vort fyrvæsens udvikling. Han kender ikke alle ældre danske fyr, og hans afhandling indeholder ikke så få fejl.

I de senere år er der imidlertid fremdraget så mange spredte aktstykker til vort fyrvæsens ældre historie²⁾, at det nok kunde være på tide at sammenstille deres indhold og sammenholde dette med de oplysninger, som forskellige regnskaber og en del endnu utrykte kongebreve med tilhørende indlæg indeholde. Dette er målet for den følgende fremstilling.

¹⁾ Ny række 33, 428 flg.

²⁾ Dels i dette tidsskrifts 8. bd., dels i udgaverne af Danske kancellis registranter. De på førstnævnte sted aftrykte breve ere dog helt tilfældigt udplukkede af Danske kancellis kopibøger over kongelige ekspeditioner uden forsøg på at få alt fyrene vedkommende med, således at end ikke fyrenes oprindelse oplyses ved dem.

Sejladsen i Sundet førte tidlig til, at man anbragte mærker til vejledning for de søfarende. I et udateret brev tillader Valdemar Sejr efter anmodning af brødrene af prædikebrødrenes orden og af kærlighed til de handlende, at der på Falsterbo opsættes et beskedent mærke til afværgelse af fare for de søfarende¹⁾, og at det nødvendige brænde hertil må skæres i riget. Formentlig har man derefter i lange Tider, i hvert fald i den tid, da sildefiskeriet i Sundet varede, vedligeholdt blus på forskellige steder på Sundets kyster til vejledning for skibene. Til gengæld måtte fiskerifartøjerne udrede en afgift i fisk til »blusseriets« vedligeholdelse. Denne synes at have været overtaget af kongen og afgiften at have været så rigelig, at kongen med fordel kunde bortforpagte oppebørselen i forbindelse med forpligtelsen til at passe blusserierne. Et »blusseri« fandtes således på Dragør, som skulde blusse under høstfiskeriet, og det ses 1558 og 1560 at være blevet bortforpagtet til borgere i København²⁾ i overensstemmelse med gammel sædvane. Det var dog først i Fredrik II.s tid, at et ordnet fyrvæsen kom i stand, og man begyndte da med at belyse de farlige og fra gammel tid berygtede farvande ved Skagen og Anholt samt indsejlingen til Øresund. Mærkelig nok synes man den gang ikke at have tænkt på, at de søfarende først kunde føle sig sikre, når der tillige anbragtes fyr på Læsø og Nidingen, skönt også disse øer fra gammel tid vare berygtede blandt søfolkene, som færdedes gennem Kattegat. I en beskrivelse af Danmark, som tryktes i Leiden 1629 sammen med for-

¹⁾ Signum aliquod discretivum pro vitando periculo navigantium. Diplomatar. Svecanum 1,687 (Regesta no. 673).

²⁾ Åb. brev 1558 16. marts (kancelliets brevbøger 1556—60 s. 167, trykt i Københavns diplomat. 2,310) og 1660 17. juni (kancelliets brevbøger a. st. s. 413).

skellige andre småafhandlinger om danske forhold, anføres således en talemåde¹⁾, som siges at være almindelig blandt samtidens sømænd og lød:

Lässoe, Nidung und Anholt

Macken, dat menig stürman nict wert olt;

men fyrene på Skagen og Anholt omtales dog ikke i det nævnte værk, skönt det f. eks. om Anholt fremhæves, at øen udmærker sig ved tre kirker. Det blev imidlertid Kristian IV forbeholdt at udvide belysningen af de danske have med fyrindretninger på Nidingen i Halland og ved Falsterbo, og först i Fredrik III's tid fik man fyr på Læssø.

Fyrindretningerne gennemgik i de første 70 år af deres drift en række omdannelser, inden man 1626—29 nåede den konstruktion, ved hvilken man derefter i over 100 år slog sig til ro for de fleste fyrs vedkommende og for Falsterbo fyret endog lige til 1795.²⁾ Fremstillingen i det følgende³⁾ falder derfor naturlig i afsnit efter disse konstruktioners art, nemlig: papegøjefyrene (»fyr-lamperne« belysning med brænde), tårnfyrene (»lygterne«, belysning med tran eller talglys og en ganske kort tid, efter en som det viste sig uheldig ombygning, med kul) og vippefyrene (»fyringerne«, belysning med stenkul).

¹⁾ Proverbium vulgo inter nautas jactatum, se »De regno Daniæ et Norwegiæ insulisque adjacentibus . . . tractatus varii«, s. 59. Talemåden anføres også af Arent Berntssön (Danmarks og Norges frugtbare herlighed 1,169), der oversætter den således:

Det volde Niding, Anholt, Læssø,

At mangel god styrmand ung må dø.

²⁾ Se Bloch a. st.

³⁾ Skönt nærværende tidsskrift nærmest beskæftiger sig med jyske forhold, har i denne afhandling fyrene i de gamle danske lande øst for Øresund måttet medtages, fordi æmnet ikke ret godt lader sig dele.

A. Papegøjefyrene (»fyrlamperne«).

De tre første fyr, det vil sige indretninger, hvorved man tilsigtede at bringe det blus eller lys, som skulde vejlede de søfarende, til vejrs således, at det kunde ses i en betydelig større afstand, end om det var anbragt slet og ret på strandbredden således som de ældre »blusserier«, påtænkte man at oprette 1560. Om et planlagt fyr på Skagen fik nemlig lænsmanden på Ålborghus Otto Brahe følgende kongelige missive af 8. juli 1560, der hidtil kun har været offentliggjort i et alt for kort uddrag¹⁾, og derfor meddeles her i sin helhed:

Vid, at dend søfarende mand och fremmede skipper, som til søes søge deris neringe och byeringe, hafve for os ladet beklage, hvorledis at dennom under tiden sker stor skade emellom Skagen och Falsterboe ref, så at mange kommer om skib och gotz, och derfor ere begierindis, at der motte giøris nogen ydermere varde, end alrede giort och lagt er paa grundene, met fyrelamper och tønner. Ti bede vi dig och ville, at du met det første lader giøre paa vor bekostning en fyrlampe af tar ved alle natter ofver aarit egenom, saa lenge skibbene seigler, saa at dend søefarrinde mand deraf kand se at rømme och tage dennom vare for grunderne.²⁾

Det er af dette brev klart, at der ikke tidligere har været faste, stedse eller dog en større del af året brændende fyr i farvandet mellem Skagen og Falsterbo; der er ikke tale om at forny ældre indretninger men om at til veje bringe helt ny. I det nys anførte brev er ikke

¹⁾ Kancelliets brevbøger 1556—60 s. 409.

²⁾ Danske kancellis tegnelser over alle lande 6,282. — Retskrivningen i det ovenstående aftryk ligesom i de nedenfor meddelte aktstykker og regnskabsuddrag er, hvor ikke en moderne retskrivning er benyttet, blevet simplificeret i overensstemmelse med de regler, som ere anførte i disse samlingers 2. ræk. 1, 62—63.

med rene ord sagt, at lænsmanden skal anbringe den planlagte »fyr lampe« på Skagen, men dette må have været meningen, således som det også fremgår af et yngre nedenfor aftrykt kongeligt missive fra samme år. og det må vel antages at stedsangivelsen kun er udfaldet ved en fejltagelse af den skriver, som indførte missivet i kancelliets registrant.

Samme dag, som det før nævnte missive udstedtes, sendte kongen tillige missiver til Jens Jul, lænsmand på Kalø, om at lade gøre og opsætte en »fyrpande« på Anholt og til lænsmanden på Helsingborg, Jakob Brokkenhus, om ligeledes at anbringe en »fyrpande« på Kulden. De to sidste breve ere kun indførte i Danske kancellis registrant¹⁾ i uddrag, men det må antages, at de have været ligelydende med missivet til lænsmanden på Ålborghus. Det må derfor have været uden betydning, at der i dette tales om en »fyr lampe«, medens der i de to andre nævnes en »fyrpande«. Initiativet til disse fyrs oprettelse kom, således som i kongens brev antydet, fra skibsførerne, som passerede de danske farvande, og disse lovede til gengæld til fyrenes vedligeholdelse at ville betale »fyrpendinge«, en afgift, som erlagdes sammen med tolden i Bæltet eller Øresund og omtales nærmere nedenfor i afsnit D.

Missiverne af 8. juli 1560 synes ikke at have indeholdt tilstrækkelig vejledning for lænsmændene til indretning af fyrene, ti 16. decbr. s. å. fik de yderligere instruks. Her meddeles nu det lænsmanden på Ålborghus tilsendte missive²⁾, der tidligere er blevet offentliggjort i et uddrag³⁾, som dog ikke har kunnet gøre et fuldstændigt aftryk af brevet overflødigt:

¹⁾ Tegnelser a. st.

²⁾ Tegnelser a. st. 6, 363, jfr. brevbøger a. st. s. 474.

³⁾ Kancelliets brevbøger 1556—60 s. 474.

Som vi tilforen hafver skrefvit teg til, at du skulle lade giøre en fyr lampe oc lade upsette paa Skafven dend søfarende mand til beste, som der hender for ofver at segle, at de icke skulle fange skade, som samme vor skrifvelse vider formelder, da bede vi teg endnu och ville, at du strax met det første lader foretage samme lampe at giøre, oc skal dend vere af jern 1 $\frac{1}{2}$ alne dyb oc saa vid som en tønne oc skal tømmerverket, som samme lampe skal hengis udi, vere af got, stort egetømmer och vere bygt som en papegøie, at dend kand nederladis oc tendis oc siden egien upsettis efter, som du af forfarne mend vider kand lade teg underrette, och skal hand henge 20 alne høigt udi vedrit, saa at hvilke skibe, som om natteride for ofver seiglindis vorder, kunde dend se langt udi søen oc tage dennom vare for refvit, oc skal samme lampe settis alleryderste paa strandbacken ræt for som refvit skiuder ud, at du derfor bespørger deg met søfarne oc andre forstandige mend oc det lader saa bestille, at det kand vere varigt och gafuligt; samme ledis, at du lader bygge en bo ved stranden, om der icke er husse saa nerverendis, som dend karl kand vere udi om natten, som skal vare samme lampe oc holde ved magt met ved, oc at du lader bestille oc hugge ved udi forraad, som kand ligge oc blifve tørt och siden brugis til forskrefne lampe, saa at al ting er rede, at lampen kand tendis dend første nat udi marts maanet, saa frembt at skibenne kunde seigle for is, oc saa forfølgis alle netter indtil sancti Mortens dag, oc skal dend tendis en timme efter soelbierrig oc sluckis egien, naar dagen gaar op, at du derfor bestiller en god, tro karl, som kand vare samme lampe oc hafve tilsium met, at hand met ved holdis ved macht natten egiennom, oc ingen forsømmelse tager derfore.¹⁾

Brevene til læns mændene på Kalø og Helsingborg lød efter cancelliregistranten ligesom det anførte om anbringelse af en fyr lampe, kun at der i brevet om Kulden tilføjedes, at kongens tolder i Helsingør Jens Mogensen (Rosenvinge)²⁾ skulde give læns mændene yderligere meddelelse.

¹⁾ Der tilføjedes et pålæg om at lade udlægge til foråret en jærnbeklædt tønne yderst på Skagens rev (Skavfref).

²⁾ Bloch kalder ham i den ovennævnte artikel og afhandling gentagne gange »Mogens tolder«.

Det anførte brev er meget instruktivt: fyrindretningen skal rejses yderst på strandbakken som en papegöje af eg, hvorved en $1\frac{1}{2}$ alen dyb jærnkasse af vidde som en tønne skal kunne hejses 20 alen i vejret; i jærnkassen skal brændes et blus af tørt ved. Lænsmanden skal sørge for tilstedeværelse af tilstrækkeligt tørt brænde og ansætte en mand til at passe lampen. Han skal bo i en bod i nærheden af denne, som skal holdes tændt fra 1. nat i marts, hver nat fra en time efter solnedgang til dagen går op, til st. Mortens dag. Det må herefter antages, at forskellen mellem det tidligere »blusseri« ved Dragør og de ny fyr lamper kun har været, at det første var et bål af ved, som brændte ligefrem på stranden, muligvis på en bakke, medens de sidste vare blus, som tændtes i en jærnkasse, der lod sig hejse en snes alen til vejrs og således kunde ses i en noget større afstand. Benævnelsen på den mand, som passede fyrene, var derfor også »blusser«¹⁾, et navn, som vedblev at holde sig længe efter, at »blusseriet« var gået over til at blive et virkeligt fyr.

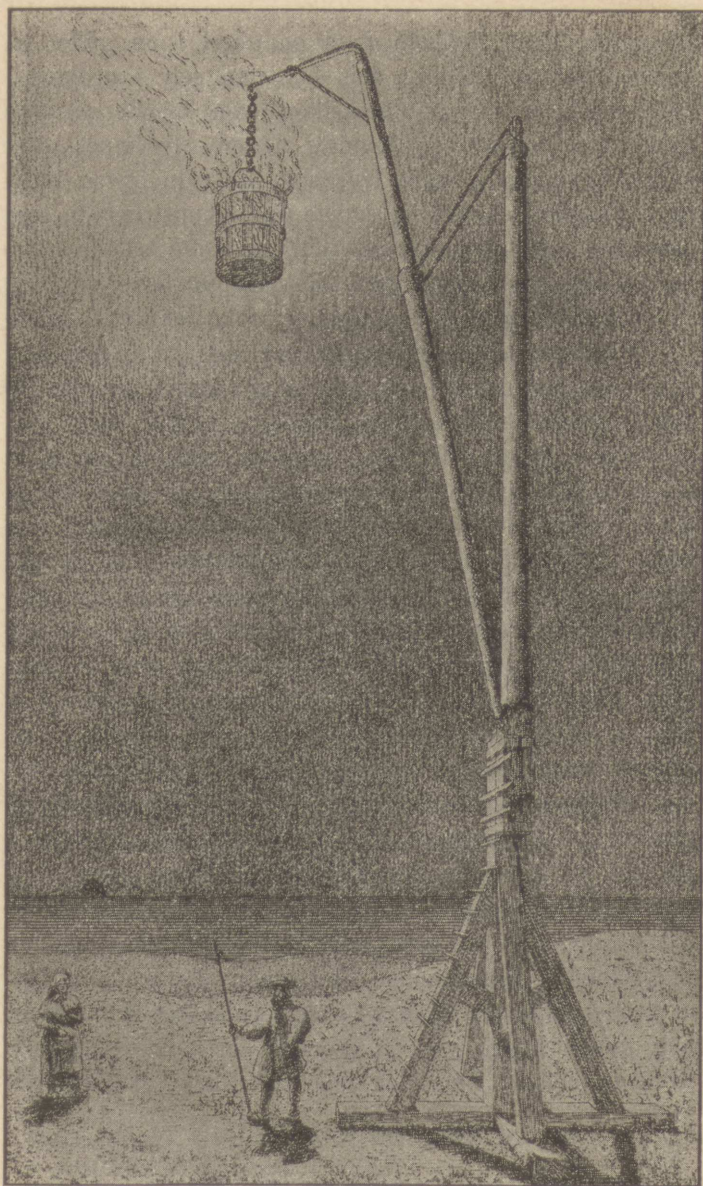
Spørgsmålet er imidlertid om, hvad der forstodes ved en »papegöje«. Premierløjtnant Bloch har i sine tidligere nævnte artikler uden videre antaget, at et papegøjefyr var det samme som et vippefyr, men hvis dette var tilfældet, kunde kongen lige så godt have sagt, at fyret skulde konstrueres som en vippe, et apparat, som man sikkert i den tid særdeles vel har kendt fra dets anvendelse til at hejse vandspandene op fra brøndene. Hvis der havde været tænkt på en vippe i det kongelige

¹⁾ I »Jydske samlinger« 1. bd. er af N. Hancke meddelt en skildring af Palle Friis m. fl.s mord på bonden Peder Jensen Blosser. Hancke har ikke lagt mærke til, at dette navn bör læses: Blusser, og at Peder Jensen formodentlig i sin tid har været fyrpasser på Skagen.

missive fra 1561, vilde kongen ikke have henvist lænsmanden til at konferere med »søfarne og andre forstandige mænd«, men til at informere sig ved den nærmeste brønd. Da man fra sømandssproget kender både en »papegøjemast« og et »papegøjesejl«, kan der ikke være tvivl om, at den i brevet fra 1561 omtalte konstruktion var brug ved rigningen af samtidens fartøjer. Oberst O. Blom har velvilligst tilladt mig at meddele følgende af ham som en formodning opstillede forklaring: »Jeg tænker mig, at den papegøje, som fyrkurven skulde hænge i, i vore dage vilde blive kaldt et »spryd«. Så vidt jeg kan forstå, har nemlig papegøjesejlet på et mindre fartøj i gamle dage været hængt op under et skråtstillet rundholt eller spryd på samme måde, som man på gamle marinebilleder ser mesanen hængt op på en skråtstillet rå på krydstoppen af de større skibe i stedet for, som nu om stunder, under en gaffel. Papegøjesejlet har med andre ord, så vidt jeg kan skønne, været lidset til et skråt stillet spryd ligesom et latinsejl, og dette spryd, der har været fæstet til masten ved en strop enten ved den nederste ende eller snarere ved midten, kan jeg tænke mig at være blevet benævnet med ordet papegøje«. Hvis oberst Bloms forklaring af dette ord i det kongelige missive af 1561 er rigtig, og den må indtil videre anses for særdeles bifaldsværdig, har de ældste danske fyr omtrent set ud således som hosstående tegning¹⁾ viser.

Nu kunde premierløjtnant Bloch ganske vist indvende, at det her aftegnede fyr også er indrettet således, at fyrtønden må vippe op og ned; men dels har man al tid ved talen om et vippefyr forudsat, at stangen, i hvilken

¹⁾ Denne er velvilligst udarbejdet af et af selskabets medlemmer på grundlag af oberst Bloms ovenstående forklaring og under hensyn til beskrivelsen i brevet af 1560 16. december. Det er selvfølgelig meget usikkert, om tømmerværkets fod netop har haft den på tegningen viste form.

H. K. F. Fac.

Et papegøjefyr.

fyrkurven hang, hvilede med en aksel i en gaffel på enden af en opständer, dels har han selv i artiklen i Salmonsens konversationsleksikon som billede på »de første fyr« leveret en tegning af en »fyrvippe«, der ganske ligner de yngre fyr, som først indførtes 1627. Hvis de ældre danske fyr havde været konstruerede som Jens Pedersens vippefyr af 1627 og dette således ikke har været noget nyt, vilde det næppe have vakt en sådan beundring hos de søfarende, som det faktisk fandt.

Missiverne om oprettelsen af fyrlampen på Skagen tilstilledes lænsmanden på Ålborghus, fordi han som tillige stiftslænsmand havde købstæderne under tilsyn, men skovene i det til Ålborghus hørende gods lå for langt fra Skagen til, at det kunde lønne sig at føre brænde fra dem til fyrets vedligeholdelse, og Hornsherred, som indtil 1560 havde hørt ind under Ålborghus, havde lige fåt sin egen lænsmand. Denne fik derfor 30. januar 1561 missive om på anfordring at udvise lænsmanden på Ålborghus eller hans fuldmægtig så meget ved i kronens skove i Horns herred, som vilde behøves til at holde fyrlampen på Skagen ved magt med sommeren igennem, dog at vedet huggedes der, hvor det er »mindst til skovskade«; han skulde end videre lade det hugge og transportere til Skagen¹⁾. Udstedelsen af dette brev meddeltes lænsmanden på Ålborghus samme dag, i det han tillige erindredes om at lade den omtalte fyrlampe opsætte²⁾. Det lod sig dog ikke let gøre at skaffe det fornødne brænde til fyrlampen; lænsmanden i Horns herred svarede tilbage, at kronen ikke skulde have nogen lodskiftet skov, hvori han kunde hugge ved, ti skovene der vare uskiftede³⁾. Kongen pålagde ham dog med det første at finde råd

¹⁾ Tegnelser a. st. 6,392, Brevbøger 1561—65 s. 10.

²⁾ A. st. 10.

³⁾ Tegnelser a. st. 6, 412, Brevbøger 1561—65 s. 19.

til 50 læs ved til at begynde med og herom underrettedes lænsmanden på Ålborghus ved missive 22. februar 1561, i det det tillige pålagdes ham, så snart skibene begyndte at sejle, at sende skibe til Norge og der hente så meget ved, fyr og andet, som vilde behøves til at holde lampen ved magt med, samt at lade det hugge og oplægge til tōrring, og at bestille ved i forråd til næste år, så at man ikke skal mangle til foråret. Yderligere pålagdes det ved missive 17. april s. å. abbeden på Vidskøl kloster at lade hugge 500 læs ved i klostrets skove, hvor der vilde ske mindst skovskade, til fyrlampen på Skagens rev¹⁾ og senere i 1564 ved missive 25. marts fik følgende læns-mænd pålæg om at levere ved til fyrlampens vedlige-holdelse: på Børglum kloster 100 læs, på Åstrup, Sejlstrup og Vrejlev kloster hver 50 læs og på Vidskøl kloster 300 læs²⁾. Det er heraf klart, at de ofte gentagne klager over, at indretningen af fyret på Skagen har voldt ødelæggelse af skovene i Vendsyssel, ere grebne ud af luften. De 50 læs brænde, som leveredes til dermed at sætte blusset i gang, kunde da hverken gøre fra eller til, brændet fra Vidskøl kloster vedkom ikke Vendsyssel, og de i 1564 leverede 250 læs fra læn i Vendsyssel kunne heller ikke have spillet nogen stor rolle for skovenes ødelæggelse, når man betænker, at der næppe lod sig føre store læs brænde på fortidens bøndervogne ad den tids slette veje op til Skagen. I øvrigt brugte man som nu påvist norsk brænde, og intet tyder på, at der til det ældste fyr på Skagen, således som af fyringeniør Grove påståt³⁾, er blevet anvendt kul, end ikke trækul.

Også skovene på Anholt skulle være faldne som

¹⁾ Brevbøger a. st. s. 28.

²⁾ Brevbøger a. st. s. 411.

³⁾ Det ovfr. s. 330 a. st.

offer på fyrvæsenets alter. Endnu 1898 kan C. D. Bloch i sin ovennævnte afhandling udtale om fyrenes forsyning med brændsel: »de nærmeste skove blev plyndrede; således mistede Anholt sin dejlige fyrreskov«, medens han 1897 i Salmonsens konversationsleksikon meddelte, at »skoven på Anholt blev aldeles ødelagt«. Samme påstand genfindes hos Oppermann: »Vore skove i fortid og nutid«¹⁾, dog kun som rygte: »På Anholt skal fyrreskoven være blevet ødelagt i det 16. århundrede ved hugsten af træ til Fredrik II.s fyr lampe«. Dette er imidlertid aldeles urigtigt. Ganske vist blev fyret i de første år forsynet med brændsel fra gran- og fyrreskoven der på øen, men dette varede ikke længere end til 1564, da kongen ved missive 8. april²⁾ forbød at hugge ved til lampen i denne skov, fordi den derved i høj grad forhuggedes og med tiden vilde blive øde; det pålagdes derfor lænsmanden at lade ved til fyr lampen hugge anden steds. Endnu 1591, da man forlængst havde ophørt at hugge brænde til fyrene, var der så megen skov på øen, at den kunde tjene til sømærke, men netop dette år havde de søfarende klaget over, at bønderne på Anholt forhuggede skoven, af hvilken de (o: de søfarende) kunde »have stor nachrichtning«, og Kristian IV bød derfor i missive 12. marts 1591³⁾ lænsmanden under henvisning til hans faders påbud mod at hugge i skoven til lygtens behov og pålæg om hertil at føre ved fra Norge⁴⁾, at have indseende med, at aldeles intet blev hugget der på landet, og even-

¹⁾ I »Danmarks natur«, redig. af Jul. Schjøtt, Kbhvn. 1899, s. 280—81.

²⁾ Brevbøger a. st. s. 420.

³⁾ Jyske tegnelser 4,62; et missive indeholdende samme forbud, men uden henvisning til Fredrik II.s forbud og dateret 1591 5. marts, findes a. st. s. 240.

⁴⁾ Dette brev har jeg ikke påtruffet.

tuelt straffe den, som overtrådte forbudet. Ødelæggelsen af skoven på Anholt skyldes således aldeles ikke fyrrets oprettelse og dets forsyning med brænde, men bøndernes egen uforstand, mod hvilken Fredrik II.s og Kristian IV.s talrige forbud mod at forhugge skovene til upligt¹⁾ lige sålidt kunde få bugt på Anholt som andet steds i riget.

Imidlertid havde toldereren ved Øresund Jens Mogenssen foreslået kongen, at oprettelsen af de ny fyrlamper skulde bekendtgøres på sigtsmæssige steder i Nederlandene. Kongen godkendte tolderens forslag i følgende missive af 3. februar 1561²⁾.

Os er din skrifvelse til hende kommit, hvorudi du formelder om de fyrerlamper, som ere forordinerit at skulle opsettis, och tønner, som skulle leggis for Skafven, Kullen, Anholt och anden steds paa foraarit och du hafver betenkt och for got anset, at sligt forskrifvis och kundgiöris nogre af de nederlandske søesteder och andre der om, som er Amsterdam, Enchusen, Stauerer, Campen, Bremmen, Hamborg och Embden, at deris skippere kunde dennom vide derefter at rette, som din skrifvelse derom vider indeholder, da siunis os got vere, at det blifver stederne tilskrefvit efter den mening, som du i din skrifvelse til kiende gifver, bedendis tig derfore och ville, at du det udi dit egit nafn skriftlig formelder de steder, som du self vedst behof giöris och der udinden vider och rammer vort gafn och beste, som vi teg tiltroe.

I foråret 1561 trådte altså fyrindretningerne i virksomhed og bekendtgørelsen medførte sine følger: de søfarende rettede sig efter fyrene, og snart indløb der, da blusserne ikke passede deres pligter med tilstrækkelig nøjagtighed, klage på klage, og det med grund, da et fyr, som snart er tændt snart slukket, er værre end slet intet. Der klagedes over, at lampen på Skagen ikke tændtes i

¹⁾ Se sagregistret til min samling af »Forordninger og recesser« m. m. 1558—1660 under skovvæsen.

²⁾ Tegnelser a. st. 397, Brevbøger 1561—65 s. 12.

rette tid, og over, at den kun holdtes tændt én eller to timer om natten. Lænsmanden på Ålborghus fik derfor 7. juni 1561 et missive, hvori kongen udtaler sit mishag og sin forundring herover og pålægger ham at sørge for, at toldereren på Skagen fører opsyn med, at ingen forsømmelse sker med fyrlampen¹⁾. Snart efter indløb påny klage, og kongen sendte lænsmanden et missive, som ikke haves, men heller ikke det hjalp. Nogle fremmede skippere klagede atter gennem toldereren i Helsingør over, at lampen på Skagen ikke holdtes tændt længere end til midnat, hvorved de følte sig besværede, da de satte deres lid til lampen og rettede deres kås efter den. Kongen blev vred og sendte lænsmanden et skarpt missive af 15. august 1561²⁾, hvori han »endnu tredie sinde« pålagde ham at sørge for at fyrlampen bliver med flid forset, særlig da nætterne fra nu og til Martini blive lange og mørke, og hedder det: »dersom du her udinden finder teg besverit oc ikke kand eller vil det udrette, at du da strax skrifver det fran dig, da ville vi dertil forordinere en anden, som efter vor vilge oc befaling seg i saa maade rette skal«. Lænsmanden lod sig ikke sige dette to gange, men bad sig fritaget for tilsynet under henvisning til, at han boede for langt borte til at kunne have flittigt opsyn med lampen, og dette blev derfor tildelt toldereren på Skagen Simon Prytz ved kongeligt missive af 7. september 1561, hvorved han tillige fik pålæg om at »tilskicke en god, tro karl, som kand vare samme lampe oc hver aften til rette tid tende ilden i dend«³⁾. Næste år, da tiden nærmede sig for fyrenes optænden på ny, stoledes kongen ikke på, at læns mændene

¹⁾ Brevbøger a. st. s. 39.

²⁾ Tegnelser a. st. 6,481, Brevbøger a. st. s. 64.

³⁾ Tegnelser a. st. 6,497, Brevbøger a. st. s. 72.

af sig selv huskede dette, og et missive af 1. marts 1562 erindrede dem derfor alle tre om fyrlamperne, da det »nu er på den årstid, at sejladsen bruges«¹⁾. Men heller ikke i dette år passedes lampen på Skagen, og et kongeligt missive af 11. juli truede Simon Prytz med, at han, da de fremmede skippere havde klaget påny, skulde komme til selv at stå til rette, hvis nogen skade skete²⁾, og samtidig fik borgemestre og råd i Skagen pålæg om, da lænsmanden på Ålborghus, som skal forsyne lampen med ved, er for langt borte til at kunne have opsigt med den, hver nat, så længe lampen skal brænde, at sætte to borgere til at passe den sammen med karlen, som ellers har passet den, så at ilden sikkert holdes ved lige hele natten igennem. Dette sidste middel hjalp øjensynlig: et par år høres der ikke mere klager over fyrpasningen på Skagen, men så gave klager atter anledning til kongelige missiver til lænsmanden, nemlig 1564³⁾, 1566⁴⁾ og atter 1569⁵⁾, da de søfarende havde besværet sig over at skulle betale fyrpenge, da dog fyrlampen ikke holdtes ordentlig istand, og lænsmanden truedes nu igen med at skulle stå til rette, hvis han viste sig forsømmelig. Lænsmanden havde altså dog beholdt et slags overtilsyn, og det var kun det daglige tilsyn, som var blevet overdraget toldereren Simon Prytz.

De andre fyr vare imidlertid ikke blevne passede bedre: der kom klager over, at fyrlampen på Anholt blev »ilde blusset, saa at ilden tendis om aftenen oc icke brender lenger end til midnat«, og 16. avgust 1561 gik

¹⁾ Brevbøger a. st. s. 113.

²⁾ Brevbøger a. st. s. 161.

³⁾ Brevbøger a. st. s. 420.

⁴⁾ a. st. 1565—70 s. 28.

⁵⁾ a. st. s. 471.

missive¹⁾ i den anledning til lænsmanden. På samme måde gik det i 1566²⁾. Atter 1585 den 26. marts fik lænsmanden pålæg om at sørge for lygten på Anholt, da »mangen fattig mands næring og velfart og vor og kronens højhed og rettighed derpå er anliggende«³⁾.

B. Tårnfyrene (lygterne).

Som det sås af det kongelige missive af 16. decbr. 1560 var det meningen, at alle de tre fyr på Skagen, Anholt og Kulden skulde rejses i skikkelse af en papegøje med en jærnkurv til et blus af tørt ved, som kunde hejses op og ned. Der kan ikke være tvivl om, at de ældste fyr på Skagen og Anholt vare således indrettede, og de betegnedes som »fyr lamper«, i det dog af og til benævnelsen »fyrpande« bruges.

Fyret på Kulden kaldes også i begyndelsen en »fyr lampe«, således endnu 11. marts og 8. april 1563⁴⁾, og har ligeledes været konstrueret efter papegøjemodellen, men man har her meget snart kasseret denne indretning. Allerede 1563 opførtes et tårn under ledelse af bygmesteren Petter de Duncker med en bekostning af 120 daler og fyret kaldes samtidig en lygte⁵⁾:

Jokum Beks rentemesterregnskab 1562—63⁶⁾ udgiften bl. 224: 10. marts givet Petter de Duncker, bygmester, på regnskab af de

¹⁾ Tegnelser a. st. 6,482; Brevbøger 1560—65 s. 65, trykt i Ny danske mag. 4,80.

²⁾ Brevbøger 1565—70 s. 28.

³⁾ Jyske tegn. 3,18; se endvidere missive til de tre lænsmænd af 28. septbr. 1586, anført nedenfor s. 353.

⁴⁾ Kancelliets brevbøger 1561—65 s. 225 og 241.

⁵⁾ Grundtvig: Frederik II's statshusholdning s. LXXVI.

⁶⁾ Dette er velvilligst eftersat for mig af rådstuearkivar dr. Chr. V. Christensen.

80 daler, han skal have for den lygte, han skal bygge på Kulden, 60 mrk.; 31. marts givet Folmer stenhugger og dermed afbetalt for det tårn på Kuldebjærg 60 mrk.; 27. april: at betale stenhuggerne med for de sten, de have hugget til den lygte på Kulden, 32 daler; for et hus han takte, som stander hos lögten på Kulden, 6 daler.

Benævnelsen »lygte« anvendes senere på alle tre fyr, efter at man havde opgivet at tænde dem op med brænde, og det ses da også, at man allerede i 1563 havde begyndt at anvende lys i lygten på Kulden¹⁾. Hvorledes tårnet nærmere har været indrettet, vides ikke, men af en af kongen 1564 udstedt anvisning²⁾ på tolderen i Helsingør for reparation, udført på det nævnte tårn, ses det, at der har været anvendelse for blytækkerarbejde, og tårnet har derfor sagtens været takt med bly. På samme måde ses det af en befaling fra 1570 til lænsmanden om at besigtige tårnet, der skulde være meget forfaldent, at det har været forsynet med vinduer³⁾. Formodentlig har lygten på tårnet været et rum med glastruder til alle sider således, at talglysene kunde brænde uden at slukkes af træk. Af bægge de nævnte breve ses, at tårnet var muret og altså ikke opført af træ, og hermed stemmer også antydningen i den ovenanførte regnskabspost af rentemesterregnskabet for 1562—63.

Overgangen fra papegøjefyr med træbål til tårnfyr med lys⁴⁾ er formodentlig for Kuldefyrets vedkommende

¹⁾ se ndfr. s. 348.

²⁾ Kancelliets brevbøger a. st. s. 478.

³⁾ a. st. 1566—70 s. 564. Allerede 1568 havde tårnet trængt til reparation, sidst a. st. s. 338.

⁴⁾ Bloch meddeler i sin artikel: »fyrvæsen«, at det, da det gik ud over skovene, snart viste sig nødvendigt at indføre kul som brændsel. Kulfyring blev dog først indført over 60 år efter fyrenes indrettelse, se ndfr. s. 371, og længe efter, at man havde ophørt med at bruge træ til belysningen.

fremkaldt ved, at kongen tidlig overdrog dettes vedligeholdelse i privat entreprise, og for denne har det vel faldet vanskeligt at skaffe det fornødne brændsel til bål-fyret, da der under Fredrik II.s regering mere og mere indførtes tilsyn med skovene og indskærpedes, at stats- og kommunale skove ikke måtte »forhugges til upligt« og at der ofte ikke måtte hugges i dem uden særlig udvisning af lænsmanden, medens de private skove rimeligvis forlængst vare udhuggede¹⁾.

Vedligeholdelsen af »blusseriet« ved Dragør var som ovenfor s. 332 omtalt overdraget borgere i København, og på samme måde ses et interessentskab med Københavns borgemester Markus Hess i spidsen at have overtaget fyrlampen på Kulden; ved kgl. missive 8. april 1563²⁾ göres Markus Hess ansvarlig for, at »fyrlampen« tændes tidlig om aftenen og brænder hele natten. Få måneder efter får imidlertid Jørgen Berger den 30. juli kongens åbne brev på, at han skal have 30 dlr. for at passe lygten på det på Kulden opsatte tårn med 12 store lys, der skulde tændes, når sol går ned, og brænde hele natten indtil Mortensdag³⁾. Det næste år fornyedes kontrakten ved åb. brev 17. febr. således, at Jørgen Berger årlig skulde have 200⁴⁾ mark danske og kronens gård Kuldegård uden afgift med fri ildebrændsel af vindfælder i skoven på Kulden⁵⁾. Der indløb dog snart de sædvanlige klager over mangelfuld pasning af

¹⁾ Se sagregistrene til den af mig udgivne samling af »Forordninger, recesser m. m.« 1558—1660 under skovvæsen.

²⁾ Brevbøger 1561—65 s. 241.

³⁾ a. st. s. 300.

⁴⁾ Ved missive 15. marts 1567 til tolderen ved Øresund får Jørgen Berger anvisning på at hæve sit tilskud til Kulde-lygtens vedligeholdelse hos nævnte tolder. Der tales i brevet kun om 100 mark. (a. st. 1566—70 s. 160).

⁵⁾ a. st. 1561—65 s. 387.

lygten og 8. april s. å. måtte kongen pålægge lænsmanden på Helsingborg at passe på Jørgen Berger¹⁾. Dette hjalp dog ikke, og 5. juli 1567 pålagde kongen toldereren i Helsingør at forhandle med Karine, Anders Bagges enke, som havde tilbudt at overtage lygtens pasning mod at få Kuldegården og 1 td. talg årlig, og navnlig skulde han kræve sikkerhed for, at hun kunde opfylde sin forpligtelse²⁾. Den af kongen forlangte sikkerhed stilledes. Jørgen Berger afskedigedes og Anders Bagges enke fik 9. september s. å. et formeligt forlæningsbrev på Kuldegården uden afgift mod at holde lygten ved lige med lys³⁾; hertil fik hun årlig leveret 1 tønne talg samt 30 daler til at købe talg for, som anvistes hende på toldereren i Helsingør⁴⁾, men samtidig fik toldereren hendes forloverses breve tilstillede med pålæg om at tiltale dem og hende, hvis der kom berettigede klager over forsømmelser med lygtens pasning⁵⁾. Nu gik det godt til 1571, da lænsmanden i Helsingborg 1. juni fik pålæg om at opsiges den mand, som bor på Kuldegården⁶⁾, og hans kvinde, der viser sig forsømmelig med at passe lygten; manden skal levere fra sig den modtagne talg og denne med gården skal overleveres en bjærgmand, der nu skal passe lygten⁷⁾. Denne bjærgmand hed Melchior Huschor og havde fundet stenkul ved Helsingborg på byens grund⁸⁾.

¹⁾ a. st. s. 421.

²⁾ a. st. 1566—70 s. 219.

³⁾ a. st. s. 240.

⁴⁾ a. st. s. 338.

⁵⁾ a. st. 240.

⁶⁾ Manden var formodentlig den Peder Olsen, som 8. maj 1571 fik anvisning på 30 dlr. til talg. Det må antages, at han har giftet sig med Anders Bagges enke, se a. st. 1571—75 s. 33.

⁷⁾ a. st. s. 37.

⁸⁾ Missive til lænsmanden på Helsingborg af 26. juni 1571, a. st. s. 44.

Men heller ikke en bjærgmand kunde passe lygten tilfredsstillende, og så fik han afsked. Nu overdrog kongen ved åb. brev 3. januar 1572 slotsskriveren på Helsingborg, Bernt Vind, at sørge for lygten mod at få Kuldegården fri og 30 dlr. årlig til lys, der herefter skulde hæves hos byfogden i Helsingør¹⁾, formodentlig af kongens sagefald. Hermed synes forholdene med Kulde-lygten at have fæstnet sig; vel kom 27. februar 1573²⁾ en meddelelse til lænsmanden i Helsingborg om, at der på ny klagedes over mangelfuld pasning af lygten, men dermed synes pasningen en tid lang at være gledet over i et roligere spor. Kuldegården uden forpligtelse til at vedligeholde lygten overdroges derefter ved åb. brev 1577 28. august til astronomen Tyge Brahe, lænsmand på Hven, men ved missive 18. oktbr. s. å. pålagdes det ham dog ligesom Bernt Vind til vederlag at holde lygten på Kulden ved lige³⁾, en forpligtelse som Tyge Brahe ikke overholdt med større iver, og et kgl. missive 1579 13. novbr. viser da også, at kongen havde tænkt på at tage gården og lygten fra ham, men at han havde forpligtet sig til at lade lygten passe bedre end hidtil⁴⁾. Et par år senere indkom ansøgning fra forskellige søfarende om, at de vare villige til at betale dobbelte fyrpenge, hvis lygterne så måtte brænde så længe om vinteren som det var muligt at sejle, og i den Anledning fik Tyge Brahe et tilskud af Øresundstolden på 300 dlr. mod så at lade lygten blusse om vinteren så vel som om sommeren⁵⁾. Da fyrpengene dog ikke indkom med så højt beløb som

¹⁾ a. st. s. 98.

²⁾ a. st. s. 232.

³⁾ Friis: Tyge Brahe s. 80—81, hvor brevene ere trykte.

⁴⁾ Friis a. st. s. 95—96.

⁵⁾ Missive til toldereren i Helsingør 1581 27. oktbr. Sæll. tegn. 14, 525 og 529, se Friis a. st. s. 116.

ventet, fik tolderen ved Øresundstolden 1582 9. juli nyt pålæg om ikke herefter at betale Tyge Brahe de 300 dlr.¹⁾, hvad måske var anledning til, at det næste år måtte indskærpes ham at holde lygten ved god magt²⁾.

Imidlertid havde man fået øjet op for, at fyrbygningen på Kulden, hvis vedligeholdelse ikke pålå den, som havde blussets pasning i entreprise, var blevet meget brøsthølden og 1581 5. juni fik lænsmanden på Helsingborg Arild Ugerup missive om at bese den sammen med Tyge Brahe³⁾. Af et senere brev af 1585 ses, at den sidste derefter har forestillet kongen, at fyrbygningen burde flyttes, men først 1584 27. juli fik tolderne i Helsingør Fredrik Lejel og David Hansen kgl. missive om, at de, da »det tit och ofte er beklaget af dend siøfarende mand, at lychtetornit paa Kulden skal icke beileilig eller saa bekvem vere bygt och ordnit som det kand vere dend siøefarne mand nyttigt och gafnlig«, skulde skaffe 4—6 gode velforfarne danemænd af skipere og søfarne, enten bosatte der i byen eller fremmede, som sammen med lænsmanden på Helsingborg, landsdommeren Aksel Gyldenstjerne og Tyge Brahe kunde begive sig til Kulden og overveje, hvorledes lygten bedst kunde forordnes⁴⁾. Et par dage i forvejen den 25. juli havde de 3 sidst nævnte mænd fåt missive om det hverv, som de således skulde udføre⁵⁾. Kommissionen kom til det resultat, at lygten var meget forfalden, og gjorde derom indstilling til kongen. Denne har formodentlig pålagt Tyge Brahe at drage omsorg for reparationen, uden at denne har gjort noget ved sagen, ti næste år

¹⁾ Friis a. st. 118.

²⁾ Jyske tegn. 2, 432.

³⁾ Skånske tegn. 1, 249.

⁴⁾ Sæll. tegn. 15, 357. Friis a. st. s. 148.

⁵⁾ Skånske tegn. 1, 371.

1585 den 26. marts fik Tyge Brahe fra kongen følgende strænge skrivelse¹⁾:

Som du hafver dend løchte paa Kulden met hvis der til er forordnit udi befalling, saa ville vi dig icke forholde, at ofte och idelig klager kommer for os af dend søfarene mand der udi Sundit, at samme løchte icke tilbørlig holdis med lius och blus och kunde os der ofver icke nogsom forundre, epter at vi os kunde erindre, at du synderligen hafver belangit hos os, at om en ny bekvemlige sted, paa hvilken samme lychte kunde bedre standis dend søfarne mand til beste, motte forfaris och derom verfvís vor befallingskrivelse til vore gode mend och til tolderne der samme steds, hvoraf vi kunde hafve at formode din synderlig bevogethed emod dend søfarene mand och flid til forskrefne løchte at holde, hvilke vore brevfe vi dog forfare icke at vere epterkommen och til afsked beforderit end mindre dend gamle løchte, som nu er, siden dend tid at vere holdit som det sig bør, hvorefter vi ere fororsagit dig derom hermet at belange, bedendis dig och ville, at du er fortenkt udi samme løchte saa at lade holde med lius och blus, som det er tilbørligt, paa det, at dend søfarene mand icke, forgefelig sig der paa forladendis, skulle lide gods och lifvis fare, skade och forderfvelse; saa framt sig nogen der ofver herefter tilbørligen kand beklage, du da icke derfor vilt stande til rette och vi fororsagis om samme løchte anderledis at forordne til andre, som vor befaling och dend søfarene mands leilighed vil bedre betenke.

Denne skrivelse efterfulgtes 19. april s. å. af et missive til lænsmanden på Kronborg med pålæg om at sørge for en ombygning af fyret efter den skriftlige besked, som kommissionen havde givet, og at skaffe did sten, kalk, hugne sten og andet og at gøre fortingning med kongens bygmester, som er hos Tyge Brahe, eller med den, som er på Kronborg, om arbejdets udførelse; arbejdet skulde straks udføres og betales af sundtolden²⁾. Kongens vrede mod Tyge Brahe varede dog ikke længe, ti samme

¹⁾ Mærkelig nok er denne skrivelse (Skånske tegn. 1, 405) blevet oversat af Friis a. st.

²⁾ Sæll. tegn. 15, 504, Friis a. st. s. 148.

dag som nysnævnte brev til lænsmanden udgik, fik to-deren i Helsingør pålæg om årlig at udbetale ham 200 gamle daler mod, at han skulde holde lygten tændt både vinter og sommer så længe det var muligt at sejle¹⁾, og dette tilskud fulgte siden med Kuldegården til den, som havde lygtens pasning i entreprise lige til stenkulsfyringen indførtes. Imidlertid var den ny fyrbygning på Kulden blevet opført med en bekostning af 575 daler, hvorom Sundtoldregnskabet for 1585²⁾ indeholder følgende:

En efter Giert Randtzovs fortegnelse at vere fortingit met mester Antoni³⁾, kongelig maiestats byggemester, at hand paa hans egen omkost hafver forberit oc ferdig giort den løcte paa Kiullen oc at skulle derfor hafve 575 daller, daa befindes, at hand af Giert Randtzov paa kongelig maiestats vegne til same bigning hafver bekomit lecter, saugdeler, klinkert, cement, graae kalk, hvid kalk, tagsten, vraglinge, kalkballer, beløfver de parseler til- sammen 130 $\frac{1}{2}$ daller 2 sk. oc rester hanum 444 daller 14 sk. derfor hannum betalt 111 rosenobel 11 sk.

Tyge Brahe fik endnu det følgende år den 28. septbr. en lille påmindelse om »at bestille och forskaffe, at løchten paa Kulden nu paa denne tid och al tid herefter, saa lenge som vandit er obbit och mand kan seigle, holdis ved macht med lius och blus, som det sig bør, saa at den siøfarende mand om nattetide ikke derfor skal lide skade och icke heller nogen med billighed skal hafve sig derofter at klage«, men der synes ikke nu at være indløbet klage, og den anførte skrivelse var et cirkulære, som også tilstilledes læns mændene på Ålborghus og

¹⁾ Friis a. st. s. 149.

²⁾ Velvilligst eftersat for mig af arkivsekretær L. Laursen.

³⁾ Nævnes ikke på fortegnelsen over kongens bygmestre hos Grundtvig i meddelelser fra rentekammerarkivet 1873--76, s. 206—7.

Kalø¹⁾. Tyge Brahe beholdt Kuldegården og lygten til sin død. Derefter fik Klavs Podebusk til Krapperup ved forlæningsbrev af 1602 26. april entreprisen²⁾, idet han 27. april s. å. fik brev på 200 dlr. af tolden i Helsingør lige som afg. Tyge Brahe har haft³⁾. Klavs Podebusk bestyrede lygten til sin død, og ved åb. brev 1617 19. maj gik Kuldegården samt »hvis andet gods i Kulden, som er tillagt og forordnet at holde lygten færdig med«⁴⁾ over til toldskriver i Helsingør Bernt Vacke, som ligeledes fik de 200 rdlr. af Øresundstolden mod, at han skulde »holde forskrevne lygte på Kulden ved magt og lade den blusse på den tid, den plejer om året at antændes«⁵⁾. Da Bernt Vacke døde 1620, fik hans enke Kirstine Hansdatter 1620 11. oktober brev på samme rettigheder mod at påtage sig samme forpligtelser⁶⁾. Hun sørgede for fyrets pasning til stenkulsfyringen blev indført.

Fyret på Skagen er åbenbart blevet omdannet til et tårnfyrr i henhold til de med fyret på Kulden gjorde erfaringer om hensigtsmæssigheden af at udføre belysningen med et andet materiale end træ, men det er, da Ålborghus læns regnskab mangler for de pågældende år, ikke muligt at konstatere, når overgangen har fundet sted. Vi have set, at tolderen på Skagen Simon Prytz allerede 1561 fik tilsyn med, at fyrlampen passedes rigtig, og ham skyldtes det formodenlig, at der eksperimenteredes med anvendelsen af andre belysningsmidler end tørt

¹⁾ Jyske tegn. 3, 43—44.

²⁾ Skånske reg. 3, 176.

³⁾ a. st. 176—77.

⁴⁾ Som sådant nævnes i det ovennævnte brev af 1602 26. april: 1 gård i Mjølt, 1 do. i Ørneker, 1 do. i Gersløv, 1 do. i Jonstrup, 1 do. i Hulbæk, 1 do. i Ry, 1 do. i Engelskær og 4 gårde i Skitteker.

⁵⁾ Skånske reg. 4, 62.

⁶⁾ a. st. 187—88.

brænde. Vi have ovenfor omtalt brændeforsyningen i 1564, og nu ses det af et åbent brev af 18. marts 1567 til alle kronens bønder og tjænere samt alle ind- og udlændinge, som besøge fiskelejerne paa Skagen, at man i dette år benyttede tran til fyret. Brevet lyder således¹⁾:

Vider, at os elskelige Simon Prytz, vor toldere der samme steds, for os hafver ladit berette, at hand skal hafve brøst for traun til at holde dend løchte ved magt, som vi der paa Skafven hafver ladit henge dend menige søefarende mand til beste. Ti bede vi eder alle... for it skielligt verd at selge forskrefne Simon Pryts paa vore vegne, hves traun i hafve at afhende; hand skal eder det til gode rede betalle.

Det påhvilede derefter stadig tolderen på Skagen at forsyne fyret med den fornødne tran, og det var måske misundelse herover, som fik borgerskabet i Skagen til at sætte tranprisen op for tolderen. Formodentlig har man anvendt tran af fiskelever, som er blevet afsmæltet på stedet ligesom den dag i dag. Tolderen beklagede sig imidlertid til kongen, som sendte menige borgere og indbyggere i Skagen følgende åbne brev af 20. december 1583²⁾.

Vider eptersom vor tolder der samme steds paa vore vegne al tid for et lideligt och skielligt verd hafver bekommit af hves tran, der falder, saa møgit behof giordis til at holde dend løchte ved macht met der paa Skafven och vi komme udi forfaringe, at vor tolder, som nu er, icke for det gamble sedvanligt kiøb kand det bekomme, men det hannom fast dyrer anslaes, da bede vi eder och strengeligen biude, at i tiltenker herefter, som til des af arilds tid hafver verit brugeligt, at selge och unde forskrefne vor tolder paa vore vegne saa møgen tran for det gamble sedvanlige kiøb, som hand aarligen behøffer til forskrefne løchte at holde

1) Tegnelser over alle lande 9, 238. Kancelliets brevbøger 1566 — 70 s. 162.

2) Jyske register 3, 578—79.

ved macht met och ydermere derfor af hannem icke oppeberer under dend straf, som ved bør.

Muligvis har denne strænge befaling hjulpet en tid, men 1598 var det atter galt med tranprisen, og kongen endte så striden mellem toldereren og Skagens borgere ved i åb. brev af 27. juni 1598¹⁾ uden videre at pålægge disse sidste at levere toldereren tran til at holde lygten ved magt med for en pris af 8 skilling danske for hver kande tran.

Medens man altså ved fyret på Kulden meget hurtigt gik over til benyttelse af talglys, betjænte man sig ved Skagens fyr i lange tider af tran og det lige til 1606.

Spørgsmålet er imidlertid nu om, hvorledes man har anvendt tran til fyrbelysningen. Det er vel ikke utænkeligt, at man oprindeligt har anvendt tran i forbindelse med træ således, at man har bragt dette til at brænde længere eller blusse bedre ved at overhælde det med tran, og hertil lod det gamle papegøjefyr med jærnkassen, som hejsedes op og ned, sig vel anvende. På et sådant fyr vilde også udtrykket i missivet af 1567, at kongen har ladet hænge en lygte på Skagen, bedre kunne passe end på et formeligt tårnfyr, og i 3 breve fra 1573²⁾ til de pågældende lænsmand i anledning af fornyede klager over fyrenes pasning, tales endnu om »fyrlampen på Skagen« og »fyrlampen på Anholt« i modsætning til »lygten på Kulden«. Det kan dog næppe have været mange år inden, der opførtes et tårn på Skagen, ti et kgl. missive af 14. maj 1584 pålægger lænsmanden, da den lygte på Skagen med hus og tårn, som den har været udi holden, af havet og uvejre er aldeles udført

¹⁾ Jyske registre 6, 93.

²⁾ Brevbøger 1571—75 s. 232; brevet om Anholt er trykt i »Jydske saml.« 8, 139.

og forkommet, snarest muligt, dog med mindst mulig bekostning, at lade bygge et hus og tårn med godt, bestandigt murarbejde til samme lygte på det sted, hvor den bedst og bekvemmeligst kan sættes¹⁾. Lænsmanden så sig dog nødsaget til at indberette, at han ikke var i stand til at skaffe det tømmer og de planker (deller), som udkrævedes til nybygningerne, og kongen pålagde derpå ved missive s. å. 11. juni rentemesteren Kristoffer Valkendorf — under henvisning til »at løchten paa Skafven skal udi storm och uveder och formedelst høivande vere bortdrefven«, så at den må bygges af ny, og til at arbejdet måtte fremmes snarest den søfarende mand, som i Sundet må give lygtepenge, til gavn — at bestille det fornødne tømmer m. m. i Norge og lade det levere for Skagen²⁾.

Fyrbelysning med tran har således sagtens i over 30 år været anvendt på Skagen fra tårn, inden man gik over til at anvende talglys, men det nærmere herom har som bemærket ikke kunnet oplyses. Heller ikke om tårnets øvrige indretning haves efterretninger, før talglys-anvendelsen begynder eller før året 1606. De årlige reparationer, som betaltes af lænsmanden på Alborghus, give forskellige antydninger, og da der netop umiddelbart efter indførelsen af talglysene ikke omtales en ombygning, men snarere en slags hovedreparation, tør man sikkert antage, at tårnet har haft samme skikkelse før 1606, som det ses at have haft efter dette år.

Det blev i 1584 forskrevet lænsmanden, at tårnet skulde opføres med »godt bestandigt murarbejde«, og det tør vel antages, at der herved er ment, at tårnet skulde opføres helt af sten. Ikke desto mindre synes

¹⁾ Jyske tegn. 2, 483—84.

²⁾ Sæll. tegn. 15, 344, trykt i Jyske saml. 8, 143.

det efter 1606 stående tårn væsentlig at have været en træbygning. Til oplysning herom meddeles følgende uddrag af regnskabsbilag:

Kristen Nielsen, snedker i Skagen, kviterer 4. juni 1616¹⁾ for 5 ort 3½ sk., som han har modtaget for at opslå 3½ tylder deller (3: planker) »inden paa tømberverket ved foden dermed at udelucke folk, som hafde deris gang och hemmelig mag udi lögten, hvormed de udi lengden kunde forrodne och forderfve føderne paa samme lögte«.

Niels Pedersen, boende på Skagen, kviterer 21. april 1607²⁾ for modtagelsen af 6½ rdlr. 1 sk. lybsk for adskilligt, som han har anskaffet til lygten, deriblandt »for en nye seng at gjøre paa det nederste loft under liuften« . . . 8 sk.

Efter disse citater at dømme, må det antages, at tårnet har bestået af en oprindelig åben, af tømmerværk bestående fod, ét loft, i hvilket blusseren (fyrmesteren) havde sin seng stående, og ét loft, i hvilket lysene stode i lysestager³⁾. Dette sidste loft synes særlig at være kaldt »lygten«, om end navnet også jævnlig bruges om hele fyrets bygning. Denne var i øvrigt således indrettet: Foroven endte tårnet i en hat, som var dækket af blyplader. Loftet til lysene var til alle fire sider forsynet med et stort antal små glastruder, indfattede i bly i to vinduer til hver side. Gulvet i lofterne bestode af stenfliser (astrag), lagte i ler. Udvendig var tårnet i øvrigt afdækket med tjærede planker. Fra nederste loft til øverste har indvendig ført en trappe i et særligt rum

¹⁾ Ålborghus læns regnskab 1616—17 bil. no. 105.

²⁾ a. st. 1606—7 bil. no. 49.

³⁾ Oprindelig stålstager (se ndfr. s. 362), men da der anbragtes hele 8 lys, maatte stagerne være finere: 1611 14. januar kviterer Kristen keddelsmed i Ålborg for 19½ daler 21 sk. for leverede 8 kåberpiber, som vog 4 lispund 5 skålpund, til lygten samt for drikkepenge til hans svend 16 sk. (a. st. 1610—11 bil. no. 123.)

med ruder; til nederste loft kom man ad en udvendig anbragt trappe, som derfor af og til måtte fornyes. Trappen førte op til en dør, som kunde aflåses, men vanskelig holde tæt for vand. 1607 måtte derfor anskaffes for 12 mrk. »to tylter tøre saugdeller, som er lagt ofver døren for vanden, som indslog«¹⁾, altså formodentlig som et halvtag. Glasruderne bleve jævnlig slåede ind af uvejr og gave anledning til stadige reparationer. Det ser ud, som om fyret var forsynet med pressenninger til at dække dem med om vintrene, når fyret holdtes slukket, for at de ikke skulde beskadiges. Der henvises herom til følgende regnskabsbilag og regnskabsposter:

1606 27. oktbr.²⁾ betalt fogden på Eskær for $4\frac{1}{2}$ skippund $2\frac{1}{2}$ lispund bly »til den nye løgtes behouf paa Skafven« 27 $\frac{1}{2}$ daler 6 sk. lybsk.

1607 21. april³⁾ kviterer Niels Pedersen bl. a. »for aastrag i gulfvæt at ligge« 1 mrk, en kvinde, som æltede ler dertil, 8 sk.

1607 29. juni⁴⁾ kviterer Lambert Buttendick, borger på Skagen, for at have modtaget 19 $\frac{1}{2}$ mrk. penge for at »hafve ferdet och flit paa vinder i kongelig maiestats løchte paa Skafven, eftersom blymester och nogen andre hafde giord deris arbed paa same løchte til at slaa och feste bly derpaa om vindene, som behof giordis, och medlartit var med der och becke presener; som der var mange roder ud och inslagen och der var møgen bek och der spilt och af løben paa samme vinde, saa ieg hafver mer en ti dage haft umack at sette mer en 120 roder i same vindere och hafde vel møgen umack, før ieg kunde kome det bek [af] och der uden fra vinde, som Niels Persen och Per Niesen blossomer skal vinde och besta med mig; ... saa er di 120 roder och 3 smo vinder i trappen til same løchte, 7 $\frac{1}{2}$ mrk, paa min egen kost och glar; nu for at touue och kome det bek och deraf vindene uden och inden vil ieg icke giøre igen for 3 daler, saa er det til samen 19 $\frac{1}{2}$ mrk.«

1608 1. maj⁵⁾ modtager Niels Pedersen, blusser på Skagen,

1) a. st. 1606—7 bil. no. 50.

2) a. st. 1606—7 bil. no. 48.

3) a. st. bil. no. 49.

4) a. st. bil. no. 51.

5) a. st. 1608—9 bil. no. 74.

bl. a. for udlæg til »drøft, som kom til at drive i haten øfverst i lögten med, eftersom det regnede neder i klofveren til lysen«, 2 $\frac{1}{2}$ mrk. og til arbejdsløn for en karl, som »dref udi forskrefne hat« 1 $\frac{1}{2}$ mrk.

1609 21. april¹⁾ kviterer samme for betaling af udlæg til »en karl for drøft at drive udi hatten paa lygten, eftersom fiellerne varre gangede løse, bode for drøft och arbejdsløn« 4 $\frac{1}{2}$ mrk.

1609 23. april²⁾ kviterer Jørgen sporemager i Ålborg for 3 $\frac{1}{2}$ mrk. modtagne for at gøre en lås med nøgle til lygten på Skagen.

1616 25. juni³⁾ kviterer Søvren Nielsen, skibsbygger på Skagen, for 16 rdlr. à 74 sk., som han havde modtaget for at have »med gloendis tiere oc beg tieret och smurt kongelig maiestats lögte udi Skaggen først paa hatten och det øfverste tecke emellom, som blyet er slagen paa skarringen, desligeste alle 8 kanterne emellom vinduerne... saa och tømberverket paa alle fire sider fra det øfverste och til det nederste inden och uden med føderne och ald des tilbehøring... och med gloende tiere smurde vi døren for lögten och der indenfore saavit behouf giordes och forbederet presenten, hvor fornøden vor, och det gjorde lugen paa hatten med lerret och drøft«. Til dette arbejde blev lejet »en kordel och 3 blocke at hedse och opvinde folken oc tieren med, som arbeidet och blev forbrugt til kon. mait, lögte, saa och for en dobbeline 60 faufne lang, som blev sønderskorn och forderfvit til at opvinde det gloende beg med«⁴⁾.

1616 2. juli⁵⁾ kviterer Niels Nielsen, borger i Skagen, for 1 $\frac{1}{2}$ rdlr. 1 $\frac{1}{2}$ ort 5 sk. 3 penning à 74 sk. daleren for 24 alen »lubs lerret, som blev forbrugt til at forbedere presenten med paa kongelig maiestats lögte, hvor som solen hafde forbrønt det gamle lerret«.

1616 22. juli⁶⁾ Tomas glarmester i Hjørring har modtaget 3 rdlr. 1 $\frac{1}{2}$ ort 8 sk. 3 penning for 172 ruder, han satte ind i lygten på Skagen, hver rude à 1 $\frac{1}{2}$ sk.

1616⁷⁾ blev anskaffet brædder til »en nye trappe uden op til den underste dør«.

1617 16. juni⁸⁾ blev gjort afregning med Mikkel Hansen, borger

¹⁾ a. st. 1608—9 bil. no. 73.

²⁾ a. st. bil. no. 74.

³⁾ a. st. 1616—17 bil. no. 98.

⁴⁾ a. st. bil. no. 103.

⁵⁾ a. st. bil. no. 102.

⁶⁾ a. st. bil. no. 104.

⁷⁾ a. st. 1616—17, bil. no. 105.

⁸⁾ a. st. 1617—18.

i Ålborg, som havde »af nye ferdiggjort 72 vindufter udi kongelig maiestats lygte paa Skaufgen«.

1622¹⁾ blev indsat 5 nye vinduer i lygten samt 250 ny ruder i gamle vinduer, hvortil medgik 600 kramsöm; 4 vinduer bleve udtagne af rammerne, loddede og igen indsatte.

Et missive af 15. marts 1606 til lænsmanden på Ålborghus pålagde denne at sørge for, at der ikke herefter brugtes tran i lygten på Skagen, men at der i stedet herfor støbtes og brugtes gode talglys; halvparten skulde Skagens by betale, medens toldereren på kongens vegne skulde udrede resten²⁾. Af hvad grund kongen nu pålægger den fattige by Skagen at udrede halvdelen af de ham selv påhvilende belysningsomkostninger er ikke oplyst, og formodentlig har borgemester og råd også protesteret, ti Ålborghus læns regnskaber vise, at udgiften til lysene udelukkende betaltes af lænets indtægter. Lænsmanden sluttede nemlig nu akkord med Tammes Brande, borgemester i Skagen, om for 160 rdl. »hver nat at lade optænde seks store talglys at brænde i lygten på Skagen på det den søfarende mand, som her fremkommer, lygten des bedre kan se og vide sig for skade at tage vare«, og denne sum udbetaltes ham derefter årlig³⁾ indtil 1610, da kongen, der havde erfaret, at der ingen lys anbragtes i lygten på Skagen i den side, som vendte ind mod byen, ved missive 26. marts⁴⁾ pålagde lænsmanden også her at lade sætte to lys og at forhøje betalingen for lysleverancen med 40 daler. Tammes Brande havde dog ingen fornøjelse heraf, ti han døde s. å. st. Olufs dag, og lænsmanden sluttede derfor akkord med byfogden på Skagen Iver Tammesen, som herefter

¹⁾ a. st. 1622—23 bil. no. 59.

²⁾ trykt i „Jydske saml.“ 8, 189 efter Jyske tegnelser 5, 276.

³⁾ Ålborghus læns regnskab 1606—7 bil. 35; 1607—8 bil. 71; 1608—9 bil. 70.

⁴⁾ trykt i „Jydske saml.“ 8, 189, efter Jyske tegn. 5, 510—11.

årlig oppebar 200 daler for at vedligeholde de 8 lys¹⁾. Efter ham overtoges lysleverancen og tilsynet med, at der holdtes tilbørligt fyr i lygten, først af toldereren Sören Rasmussen og derefter i 1624 af Villum Worm, borger i Århus, som nu blev tolder på Skagen og fik samme vederlag og benyttelsen af kongelig majestæts toldergård på Skagen²⁾. Villum Worm sørgede for lygten indtil Jens Pedersen indførte vippefyret. Det må dog nævnes, at man også før 1610, efter at de 6 lys havde fungeret et par års tid, havde været betænkt på under særlige forhold at forstærke skinnet fra de 6 lys ved antændelsen af yderligere 2 lys. Man ser nemlig, at grovsmed Jakob Rasmussen 3. marts 1608 kviterer for modtagelsen af 5 mrk. 15 sk. for at have lavet 2 stållysestager efter lænsmandens befaling, hvilke »bluseren paa lygten, om behouf giordis, ochsaa skulde antende lius udi« foruden i de andre 6 stager³⁾.

Af de anførte regnskabsuddrag vil det ses, at der stadig ved »lygten« var ansat en »blusser«⁴⁾, som paa

¹⁾ Ålborghus læns regnskaber.

²⁾ Skrivelse fra lænsmanden på Ålborghus til oversekretæren i Danske kancelli 1624 26. juli (Indkomne breve til Danske kancelli).

³⁾ Ålborghus læns regnskab 1607—8 bil. no. 75.

⁴⁾ I missivet af 15. februar 1606, som indfører brugen af talglysene, pålægges det rigtignok lænsmanden at antage to karle, som på lygten kunde holde god varetægt; den ene skulde lønnes af Skagens by, den anden betales af toldereren. Lænsregnskaberne omtale derfor kun én blusser, og når denne kalder sig »kgl. majestæts blusser«, maa dette formodentlig forstås i modsætning til »Skagens købstads blusser«, og man kan godt forstå de i teksten anførte citater, som om der på lygtens nederste loft både fandtes en sæng og en slagbænk, altså to lejesteder. Skagens by måtte holde den ene blusser endnu efter, at fyrvæsenets pasning var blevet overdraget til en »fyringsforvalter«. Borgemester og råd klagede vel 1635 14. januar herover til kongen og ansøgte om fritagelse for at

nederste loft havde en sæng stående, og der sigtes måske til denne sæng, når der 1608¹⁾ godtgøres blusseren den bekostning, som er anvendt på »en støcke liden slagbenk udi lygten at ferdig giøre, som hand om dagen, efter natten er forgangen, hafver sin leie udi«. Da talglysene indførtes, var Niels Pedersen »kongelig maiestats bluser udi lögten paa Skaufven«, og som sådan kviterer han 27. avgust 1607 for modtagelsen af sin lön 30 dlr. kur. for i tiden fra 1. maj 1606 til årsdagen i 1607²⁾ at have »hver nat det gands aar egennem ligget op udi forskrefne lögte och tagen vaare paa blusen och hafve tilsyn med lysen, at de af storm och uveder icke skulle udslyckes, nederfalde eller och udbrendes«. Den anførte lön udbetaltes blusseren indtil de 8 lys indførtes; han fik da et tillæg af 4 daler for hvert af de to ny lys, altså 38 dlr. kur. i alt, og denne lön var derefter stående indtil stenkulsfyringen blev indført. Foruden at passe lysene om natten, hvortil blusseren måtte anskaffe »en lifsesax til at brande liufsen med udi lögten her same steds« for 1 mrk. 4 sk.³⁾ og en »handlögte at bere liufs ind i lögten med« for 1 mrk.⁴⁾, havde han meget arbejde med lygtens renholdelse, og der anskaffedes jævnlig »limmer til at feie udi lögten med«, endvidere børster, skovle, spande, vadmæl til svabere (»svavecker«)⁵⁾; særlig var det besværligt at holde glastruderne rene, hvortil han måtte varme vand

holde en karl til at vogte kgl. majestæts fyring i deres by, da »Jens Piersen i Helsingør« for pasningen oppebar visse penge årlig, men det ses ikke, at der i den anledning er blevet expederet noget kongebrev. (Indk. breve til Danske cancelli.)

¹⁾ Ålborghus læns regnskab 1608—9 bil. no. 73.

²⁾ a. st. 1606—7 bil. no. 46; 1607—8 bil. no. 72; 1608—9 bil. no. 71.

³⁾ a. st. 1606—7 bil. no. 50.

⁴⁾ a. st. bil. no. 49.

⁵⁾ a. st. 1607—8 bil. no. 74.

og bruge børsterne, således som følgende regnskabs-uddrag vise:

1606 21. april¹⁾ kviterer Niels Pedersen bl. a. for udlæg til »kuol, som til adskillige tider er kjøft at varme vand med til at tou vinduerne med to gange om uggen; er kjøft trei lester kuol det helle aar igennem, lesten 7 mrk., er til hobe 6½ dlr. 1 sk. lybs«.

1607²⁾ refunderes Niels Pedersen 18 mrk. for »kuol, som hand hafver indkøft och dete helle aar igiennem forbrugt udi løgten, baade til at varme vand ved, som vinduerne toes med hver 14 dage, saa och at holde ild paa løgten med for damp och fugtigheds skyld«.

1607³⁾ kviterer Søvren Søvrensen, keddelsmed i Ålborg, for at have modtaget 9 daler 3 sk. lybsk for en ny kåberkeddel, vog 2½ pund kåber, »som skal vere udi løgten paa Skaufven til at varme vand udi at to vinduerne med to gange hver uggedag, eftersom de af liufsens lue och damp blifve formørknede och dumme til, saa liufsen icke vel kand skinne der igennem, uden de al tid blifver holden renne«.

1610—11 anvendtes 6 daler til kul og aske til lud, som vinduerne tos med,

Blusserens liv oppe i lygten året rundt var selvfølgelig noget ensformigt, og til underholdning anskaffedes derfor 1609 et timeglas, der kostede 1½ mrk.

Efter at de forskellige anskaffelser og reparationer vare blevne foretagne og udførte 1606—1616, vare udgifterne de følgende år temmelig konstante: 1616—17 244 rdr. og 7 tdr. tjære, 1617—18 lys 200 kurant dlr., blusserens løn 38 kurant dlr., småudgifter 6 kurant dlr.; 1619—22 udgaves på samme måde årlig 244 rdr.; 1622—23: 213 rdr. 4 sk.; 1624—25: 203 rdr. 1 ort 8 sk. Småudgifterne opregnes i Ålborghus læns regnskab således: »Kul til at holde ild i lygten med for damp og

¹⁾ a. st. 1606—7 bil. no. 49.

²⁾ a. st. 1607—8; kul, formodentlig trækul, er en årlig udgiftspost.

³⁾ 1606—7 bil. no. 47.

⁴⁾ Regnskabet for 1623—24 fattes.

fugtigheds skyld så og til ved at købe at varme vand med og aske at købe til lud, som vinduerne tos med, og til limer og andet saadant.« De beløb sig i almindelighed til 6 kurant daler.

Fyret på Anholt må antages at være blevet ombygget til tårnfyr ligesom fyret paa Skagen, men nærmere oplysninger eller blot antydninger om dets udseende lader sig ikke til veje bringe. Fyret stod under tilsyn af lænsmanden paa Kalø, men de ældre regnskaber for Kalø læn ere kun ufuldstændig bevarede, og de regnskaber, som vedkomme fyrets omdannelse særlig til belysning med talglys, mangle ganske. Cirkulæret af 28. septbr. 1586 om tilsyn med fyrenes pasning¹⁾ tilstilledes også lænsmanden på Kalø, og heri nævnes »lygten på Anholt«, medens fyret tidligere betegnedes som »fyr lampe«. For 1598—99 er bevaret en regnskabsekstrakt, hvoraf ses, at der det år »er forstøbt i lius och forsent til lygten paa Anholt: tallig . . 30 lispund«. Belysningen med talglys har altsaa været i brug i lygten på Anholt ligesom på Kulden længe før den indførtes i lygten paa Skagen. Af regnskaberne for 1608—9 og følgende år vil det ses, at forbruget nu var 35 lispund talg årlig, hvoraf $17\frac{1}{2}$ lispund udleveredes af slottets beholdning²⁾, medens de $17\frac{1}{2}$ lispund årlig indkøbtes hos forskellige købmænd med en bekostning, som 1608—9 var steget til 20 dlr. $1\frac{1}{2}$ mrk. 2 sk. 2 albi, medens den 1623—24 atter var steget til $27\frac{1}{2}$ dlr. $1\frac{1}{2}$ mrk. 1 sk.

Ved fyret var ansat en »lygte mand«, som 1598—99 fik en natural forplejning sendt fra lænsmanden, som bestod af: 1 krop kokød, $\frac{1}{2}$ tde. smör, 2 skpr. bajsalt, 1 tde.

¹⁾ Se ovfr. 5.

²⁾ En vedtegning i ekstrakten af 1608—9 viser, at der året forud af slottet kun udleveredes $13\frac{1}{2}$ lispd. 4 mark talg.

humle, 12 sider flæsk, 6 ørter rug, 8 ørter malt, 1 tde. byg til gryn, 1 tde. sild, $\frac{1}{2}$ tde. kuller og 8 kroppe fårekød, og nok kunde slaa til for en større familje. Ved siden heraf fik han ogsaa nogen pengelön, idet ekstrakten indeholder følgende poster: »bekaast paa løgten och løgte- manden paa Anholt efter regnskabs liudelse 42 dr. $1\frac{1}{2}$ mrk.«, men det kan ikke ses, hvad der af dette beløb er medgået til reparationer og hvad til lønning. Senere sættes han dog paa fast løn, og denne var år efter år fra 1608—9 til 1623—24 kun 46 dlr. Den sidste »løgte- mand« afskediges i 1624, da man gik over til stenkuls- fyringen, vistnok fra 1. avgust, ti regnskabet 1624—25 viser, at der kun udbetaltes ham et kvart års løn med $11\frac{1}{2}$ dlr.¹⁾

Reparationsomkostningerne fra 1608—9 til 1624—25 vare ikke store. I 1614—15, 1616—17, 1619—21 og 1622—23 besørgede strandfogden paa Anholt indkøbt forskellige tylder »saugdeller« (savede planker) »som løgten, hvor be- houf giordes, er bekled med«, samt nogle store spiger »til at ferdige paa Anholt løgte med«; et par karle blev hver gang mod en daglön af 1 rigsmark antaget til at »forferdige och klede løgten«, og 1622—23 betaltes løn til to personer, »som klinede, hvor fornøden var«. Den sidste udgiftspost kunde tyde paa, at fyrbygningen var opført af bindingsværk.

Fyret på Læsø. Længe efter at man for de øv- rige fyrs vedkommende var gåt over til stenkulsfyringen, oprettedes et fyr på Læsø, som mærkelig nok ikke tændtes med stenkulsbål, men med to lygter eller lanter-

¹⁾ Et kgl. missive 1623 22. oktbr. pålægger lænsmanden på Kalø, da kongen nu har forordnet en, som skal have opsyn og vare- tægt med lygten paa Anholt, at håndhæve og forsvare ham, at der ikke skal ske ham overlast af bønderne eller andre der på landet (Jyske tegn. 7, 232), men grunden til denne påfaldende befaling omtales ikke.

ner, i hvilke man brændte talglys ligesom tidligere i de andre fyr. Herom fortæller Arent Berntssön i sit bekendte værk »Danmarks og Norges frugtbare herlighed«, som udkom 1656, følgende¹⁾:

»Hans kongelig maiestet . . . hafver nyligen her paa forordnet tvende lycter, som om natten skal liuse den søfarende mand til gafn og beste.«

Læsøs fyr indrettedes 1652 for kongen af fyrforvalteren for de andre daværende danske fyr Peder Jensen Grove. Bygningsregnskabet er bevaret blandt bilagene til Øresunds toldregnskab for 1652²⁾ og meddeles her, da det oplyser fyrbygningens konstruktion:

Rigtig optegnelse anlangende hvis bekostning oc udleg jeg efter hans excellence velb. herre statholders herr Jochum Gerstorfs befaling hafver anvent paa det nye løgteverch, paa Lesøe er opretted oc begynt at fyris:

Anno 1651 dend 16. novembris.

1. betald Morten Gran timmermand for træverket, som laterne skulle ophengis vid, sampt for hans arbidsløn derpaa det at sammenhugge, penger.....	8 rdr. „ mrk. „ sk.
2. Jens grofsmid betald for 2 store klemhager at feste stenderen til foeden med saa oc for hagerne, som laterne henge udi paa hammeren, med 4 hackebolter oc 2 kremper sampt behørige søm dertil.....	2 — 2 — 4 —
3. Jens snedicker for den ene laterne at giøre af sit eget tømmer sampt den anden, som herr statholder laante mig, at udbedre med horn betalt hannom.....	6 — „ — „ —

¹⁾ 1. bd. s. 167.

²⁾ Som no. 38, meddelt mig af arkivsekretær G. Grove.

4. For otte vidnuer, som komme i samme laterne, à 5 mrk. betald Gudmand glarmester 10 sl. dr.; item for 8 støcker blick den inden udi blef med beslagen, sampt 400 søm dertil och 20 løse vare-ruder, tilsammens kaastede.....	8 rdr. 2 mrk. „ sk.
5. Betald Jacob Kase, kleinsmit, for jern paa vidnuerne sampt 6 jernpiber i later-nen oc for dørren der paa at beslaae ..	2 — 5 — „ —
6. Betald for 25 lispund lyes à 2 rdr.	50 — „ — „ —
7. For 2 store blocke oc 8 smaa at feste laternen udi oven oc saa nedentil jorden, betald blockedreieren.....	1 — „ — „ —
8. For 2 lispund reb oc liner at forbinde samme løgter til jorden med oc at hitse dennom op i kranen med, betalt	2 — „ — „ —
9. Motte ieg gifve i fragt af skuden, som førde os til Lesøe med bemelte løgters verk, eftersom det var silde paa aaret oc vi vare 6 uger paa reigsen med megen contrairetet och saa siden paa hiemreig-sen med it ont forlegen veirlig motte strande vid oc paa Falkenberg strand, der gik skuden i stycker, bekostet til fragt och skipperens fortæring.....	40 — „ — „
10. Claus Jansen, [som varer] same løgter, bekommer, eftersom paa de andre fyrings-steder er sædvanligt, om maaneden 6 rdr., er for tou maaneder fra den 16. novem-bris 1651 til den 16. janvarii 1652 pendinge	12 — „ — „ —
Summa paa denne bekostning, jeg hafver ud-lagt, er pendinge.....	132 rdr. 3 mrk. 4 sk.

End beløber fyrmandens løn fra bemelte 16. jan. til den 16. junii nestforleden i 5 maaneder 30 rd., om den gunstige herre stat-holder vil nu tillige bevilge hannem dennom¹⁾.

Peder Jensen Grove.

Dette regnskab kan dog ikke indeholde oplysning om alle de til Læsø-fyrets opførelse medgæede materialier.

¹⁾ Beløbet anvistes 1652 den 3. juli af J. Gerstorf, og P. J. Grove kviterer den 23. juli for de 162½ rdlr. 4 sk.

Det må antages, at tømmer og planker ere blevne leverede in natura fra kronens skove. Af regnskabet ses, at fyret bestod af en eller to lanterner, som ved hjælp af tove, der løb i tridser eller blokke, hidsedes op paa toppen af et træstillads. I lanterneerne var anbragt talglys, og fyret tændtes første gang den 16. novbr. 1651. Året efter byggedes en ny lanterne, og over dennes anskaffelse, der ligeledes fandt sted ved Peder Jensen Grove, og de med fyrets underhold til 1. januar 1653 forbundne udgifter haves følgende regnskab ¹⁾:

Fortegnelse hvis de tvende laterners bekostning oc underholding bedrage, som underholdis paa Lessøe bereinit fra den 16. januari 1652 til den 1. janvarii 1653, som er først:

1. Er giort efter hans excellence her rigens hofmesters bevilling en nye glaslaterne, den kaastede til snedkeren, glarmesteren oc smeden, item for blech oc sømb den inden udi blef med forvaret samt vidunies beslag oc andet behør tilsammen pendinge	18 rdr.
2. For blocker oc liner siden den 16. jan. er dertil forbrugt ungefehr.....	2 —
3. End hafver jeg didsendt siden den 1. janvarii 1652 til samme løgters behof paa Lessøe lius 51 lispd. à 2 rdr. er.....	102 —
4. Noch fyrmandens løn fra den 16. junii sidst forleden, at jeg af k. m. toldboed efter her rigens hofmesters ordre derfor er blefven betalt ²⁾ , oc til den 1. janvarii 1653, som er 6½ maaneder á 6 rdr.	39 —
5. For bemelte nye laterne oc liusen at skaffe oc hedenføre til Lessøe hafver jeg mot gifvet skipper Anders Olsen af Helsingør i fragt pendinge.....	20 —
summa...	181 rdr.

Allerydmyggeligst begerendis, at hans excellence her rigens hofmester ville frommeligen dette regnskab, som bedrager seg til den 1. janvarii 1653, mig samtycke oc gunsteligst bevilge at motte betallis, och om mig bro bersona for it aars tienniste motte for

¹⁾ Bilag no. 40 til Øresundstoldregnskabet 1652.

²⁾ Se regnskabet ovfr. s. 368.

umagen noget samtyckis, hafver jeg det al tider hedenstillet udi hans excellencis egen fromme discretion.

Hafniæ d. 10. decembris 52.

E. excell. underdannigste tienner

Peder Jensen Grove.

Hvad regenskabbit paa bekostningen angaar, det bør billigen at betalis, men hvad den begierte løn pro persona aendkommer, det underdanigst at søgis hos hans kong. mai.

J. Gerstorff.

Hvorvidt Peder Jensen Grove har fulgt rigens hofmesters anvisning og henvendt sig til kongen om honorar for sit arbejde med indrettelse af fyret på Læsø, har indtil videre ikke kunnet oplyses. Muligvis har kongen ment, at han, som i Øresundstoldregnskaberne stadig opføres med den pompøse titel »kongelig maiestets fyrers forvalter over Danmarks strømme«, ikke har udført andet end hvad der pålåg ham efter hans bestilling. Mærkelig nok synes udgifterne til vedligeholdelsen af Læsøfyret ikke for årene 1653—60 at være udredet af Øresundstoldens indtægter, af hvilke dog omkostningerne ved dets første indretning og drift bleve betalt, og det har ikke hidtil lykkedes at opspore, af hvilken kasse udgiften da gik. Peder Jensen har ikke overtaget driften, ti Læsøfyret omtales ikke i en opgørelse fra 1661 over, hvad hans vederlag for fyrenes vedligeholdelse skal være for fremtiden, efter at de skånske og hallandske fyr vare overtagne af Svenskerne.

C. Vippefyrene (»fyringerne«).

I året 1623 gjordes det første skridt til indførelse af en reform i det danske fyrvæsen: benyttelsen af stenkul, som omsider gav fyrene den indretning, ved hvilken man blev stående indtil 1745¹⁾ for Skagens fyrs vedkom-

¹⁾ Blochs ovfr. s. 330—31 anførte afhandlinger.

mende og for Anholts til 1788, medens man først afskaffede den 1795 på Falsterbo, som 1658 var overgået til Sverrig, nemlig vippekonstruktionen.

Begyndelsen gjordes med Anholt. Herom fortæller »Danske atlas«¹⁾: »1622 gjorde Kristian IV. en kontrakt med Wegla Anckers²⁾ om, at han efter hollandsk måde skulde anlægge en fyrbakke på Anholt«. Det er ikke lykkedes mig at finde kilden til denne meddelelse eller den af »Danske atlas« omtalte kontrakt, men i øvrigt er der ingen tvivl om meddelelsens rigtighed. Det nævnte år den 13. juni fik nemlig lænsmanden på Kalø, under hvem, som ofte omtalt, Anholt sorterede, kgl. missive om »at skulle forskaffe en hollender, som den søfarende mand til beste skulde oprette en lychte paa Anholt, hvis materialia hand dertil kunde behøfve³⁾«. Der kan heller ikke være tvivl om, at den såkaldte »fyrbakke« skulde optændes med stenkul. Ti næste år den 20. februar fik samme lænsmand missive fra kongen om at sørge for, at skipperen, som vilde forevise ham brevet, blev de stenkul kvit, som han skulde levere til lygten på Anholt, og for, at der toges mål af den skibsladning kul, som skipperen medførte, og at fortegnelse over den indsendtes til rentekammeret⁴⁾. I regnskabsåret 1624—25 stansedes derpå benyttelsen af talglys til fyret, og lysene afløstes af stenkulsbål således som følgende regnskabspost viser det:

Udkommen til Anholt, som blef forbrugt förind stienkullen frambkomb, det nu holdes ved magt med, och Rasmus Søfrensen, der varer paa lygten der samme steds, er ofverantvordet, støbt udi lius, tallig ... 8 $\frac{1}{2}$ lispd.

¹⁾ 4, 351.

²⁾ Skrivfejl for Wigel Auchus, se ndfr. s. 373.

³⁾ Jyske tegn. 7, 204, hvori missivet dog kun er indført i kort udtog.

⁴⁾ Jyske tegn. 7, 243.

Det er ikke lykkedes at finde regnskabet for den ombygning, som således er blevet foretaget med fyret på Anholt, men efter den beskrivelse, som den nedenfor omtalte kommissionsbetænkning af 1627 giver af hollænderens værk, må det antages, at han har indskrænket sig til at tage overdelen af det ældre trætårn og indrette det til at bære et åbent kulbål, til hvis betjæning fyrmændene mange gange om natten måtte slæbe kul op i tårnet, en indretning, der dadledes som meget upraktisk.

I den nævnte kommissionsbetænkning antydes også, at Kuldens fyr har haft en for kulildens virkning uheldig konstruktion, som dog er blevet afhjulpet af den senere fyrforvalter Jens Pedersen, og man fejler derfor næppe ved at antage, at den af »Danske atlas« omtalte hollænder også har været på færde her og vist har haft den opgave at omdanne alle fyrene fra talglysfyr til stenkulsfyr. Det er sikkert ham, til hvem kommissionen sigter ved sin hentydning til dem, som mere have haft deres egen fordel for øje end hans majestæts ære og den søfarende mands tarv. Ham overdroges det nemlig også at opføre det fyr på klippeøen Nidingen, som særlig gav anledning til kommissionens nævnte udfald.

Regnskabet over omkostningerne ved indretningen af det ny fyr på Nidingen findes i Varbjerg læns regnskab 1624—25¹⁾. Hollænderen kaldes her »Wigel

¹⁾ Arkivar dr. Chr. V. Christensen har velvilligst eftersat dette regnskab for mig. — Efter al sandsynlighed har lænsmanden på Varbjerg ligesom lænsmanden på Kalø (se ovfr. s. 371) fået et kongeligt missive om det Wigel Auchus overdragne arbejde, men det er tilfældigvis ikke blevet indført i Danske kancellis skånske tegnelser. Derimod findes der her i (4, 419, velvilligst opsøgt for mig af arkivsekretær L. Laursen) et missive til nævnte lænsmand af 1622 5. avgust om anbringelsen af et sømærke på Nidingen, som åbenbart er forløber for det et par år efter opførte fyrtårn. Brevet er i registranten kun indført

Auchus af Skiellinge udi Holland, mestertømmermand over den spids og bygning, på Nidingen opsat er«, eller »mester Wigell Auchus, tømmermand af Skielling«. Der udbetaltes Wigel Auchus efter afregning for den nævnte »spids og bygning« 167½ rdlr. 1 ort samt 8 rdlr. for »en stor, ny, dobbelt svingel af ganske nyt egetømmer og planker, han med træværket i jorden bebundet haver«. Disse penge udbetaltes ham dog kun som honorar og arbejdsløn, i det der særskilt betales 233 rdlr. 20 sk. for egeplanker, spirer, fyrtømmer, sparrer, lægter, deller, spiger, 7 par hængsler med stabber, 4 dörklinker med tilbehør og 2 tdr. tjære, hvilke bygningsmaterialier han for kongens regning havde indkøbt hos hollænderne og de svenske indbyggere i Gotenborg. Foruden de således indkøbte materialier blev der »udleveret og fra Gotenborg forskikket til Nidingen, »hvorudi Wigel Auchus haver af ny opbyggt den høje store spids, hvor udi lygten påstår og fyres i saavel som og opbyggt et hus og våning der på landet, som folkene udi bor, tilmed et langt hus mellem stolper ophuggen, hvorudi hans majestæts stenkul forvares«, 6 store 38 alen lange master samt en del andre materialier af samme art som ovenfor nævnt. Ved siden af Wigel Auchus arbejdede »bygmesteren Michel Jungmand«, hvem der blev »med hans daglønnere og murarbejdere slet afbetalt deres dagløn for hvis murarbejde

i udtog, men det pålægges lænsmanden »den menige søfarende mand til gafn och vissere kundskab paa Nidingen en stor høi boye eller kiende paa den manere, som der staar en paa Hvinge udenfor Elsborg, dog at den blifver baade høire och kiendeligere end samme kiende paa Hvinge er, at skulle opsette«. Øen Hvinge (svensk: Vinga) ligger ud for Danafjorden, som fører ind til Gøteborg fra Kattegat, og kortet, som følger beskrivelsen over Båhus og Gøteborgs län i Nils Höjer: »Konungariket Sverrige«, viser, at der endnu på øen er opsat en båke.

med et hus af grunden opmuret på Nidingen så og et ny opbyggt hus af tømmerværk imellem stolper, de have muret og ganske tagene over bægge husene med tagsten forlagt og skelnet; item grunden og foden under den ny opbygte spids, som lygten oven på står, hvor udi fyres«. Der blev herfor betalt ialt 96 rdlr. 14 sk., hvorhos der »til stilning, der spidsen opbygdes så og der husene bleve opmurede«, samt til hytter m. m. blev leveret ham en del tagsten, deller, spiger, söm m. m.

Af dette regnskab kan man nogenlunde gøre sig en forestilling om anlæget på Nidingen. Fyret selv har været et træstillads, på hvis top der har været indrettet plads til stenkulsbålet ligesom på fyret på Anholt. Ved siden deraf stod et hus af bindingsværk (»muret mellem stolper«) til bolig for blusserne og et skur ligeledes af bindingsværk til kulbeholdningen.

Et par år efter opførelsen af fyret på Nidingen kom turen at blive omdannet til stenkulsfyrtårn til lygten på Skagen. Endnu i Ålborghus læns regnskab for 1625—26 findes til udgift: givet Villum Vorm, kgl. majestæts tolder på Skagen, for at vedligeholde 8 lys i lygten på Skagen 200 kurant daler, men regnskabet 1626—27 viser følgende post:

»Er gifven Villum Vorum, kongelig maiestats tolder paa Skafgen, for liusen, hand hafver holt och skal holde ved lige natteligen med 8 stoere lius udi lögten fra den 15. augusti 1626 och til aarsdagen igien, eftersom hand derfor aarligen pleier at bekomme, 200 curant daller och hafver lögten udi desmidlertid veret fyrret med stenkul udi 6½ uger; efter den afregning, ieg hafver gjort med hannem, efter hans seddelles indhold, hafver hand quettiered for de 6½ uger 20 rixdaller; saa blifver igen, som hand hafver bekommet, pendinge ... 145½ dlr. 32 sk.¹⁾

¹⁾ Villum Vorms kvitering lyder også på 145½ rdlr. 32 sk. (Ålborghus læns regnskab 1626—27 bil. no. 36.)

Af samme regnskab ses endvidere, at følgende bekostning er blevet anvendt på lygten:

»Er forbrugt, der tragteren blef saad over liusen, tou saugdieller for 1 mrk.; for sømb dertil 4 sk.; for en fafvn toug at giøre garen af at svøbe om trachteren 1 mrk.; for 20 spiger 6 sk.; til arbeidsløn for ded at giøre 1½ mrk.; for tre til trappen ½ mrk. o. s. v.

Rimeligvis er den forandring af lygtetårnet til stenkulsfyring, om hvilken disse regnskabsposter tale, foregået under ledelse af den ovennævnte hollænder Wigel Auchus, men man kan kun danne sig en uklar forestilling om den måde, hvorpaa omdannelsen har fundet sted. Det synes, som om man over lysenes plads i det lukkede glaskammer øverst i tårnet har anbragt en skorstenstragt af træ, under hvilken man har optændt et stenkulsblus på gulvet af kammeret, der som vi tidligere have set, var belagt med stenfliser (astrag), lagte i ler. Det er muligt, at denne omdannelse af fyret har vist sig utilfredsstillende, men også muligt, at en ildsvåde er blevet følgen, og at det væsentligst af træ opførte fyrtårn er nedbrændt¹⁾. I hvert fald blev der kort efter omdannelsen i årene 1626—27 opstillet et nyt fyr på Skagen af en her til lands ikke tidligere kendt konstruktion, nemlig vippeformen, som hurtig viste sig mere praktisk end de hidtil benyttede konstruktioner for fyr. Æren for at have indført denne ny konstruktion i det danske fyrvæsen tilkommer Jens Pedersen (Grove). Denne af det danske fyrvæsens udvikling meget fortjænte mand var borger i Helsingør og blev stamfader for den bekendte slægt Grove. Efter et efter hans epitafium i Mariekirken i Helsingør optaget foto-

¹⁾ I den nedenfor anførte kommissions betænkning fremhæves udtrykkelig, at overdelen af fyrtårnene på Anholt og Nidingen vare stærkt forbrændte, således at det må antages, at faren for en antændelse heller ikke ved Skagens fyr har været fjern.

grafi meddeles herhos et billede af hans karakteristiske fysiognomi.

Det heldige udfald af Jens Pedersens eksperiment på Skagen fremkaldte en den 30. marts 1627 dateret ansøgning fra et antal skippere, der plejede at passere Øresund, til statholderen i København, Frans Rantzov, om en reform af fyrvæsenet¹⁾. Frans Rantzov skaffede

sig herefter kongens bemyndigelse til at udnævne en kommission, som skulde inspicere fyrene og fremkomme med forslag til deres forbedring. Fra denne kommission udgik et den 10. september 1627 dateret forslag, kaldet »Berådslag, hvorledes fyringen bedst kan anrettes«. ²⁾ Det ses af dette forslag, at kommissionen bestod

af flere medlemmer, af hvilke kun Dyderik Hasseles, formentlig en hollænder³⁾, har underskrevet betænkningen, medens Hans Husumb, borger i Helsingør, som efter statholderens befaling blev kommissionen medfor-

¹⁾ Ansøgningen citeres i en ny ansøgning fra 1631, se ndfr. s. 381

²⁾ Indkomne breve til Danske kancelli og indlæg til registranterne.

³⁾ Didrik Hansen Hessel var kongelig skibskaptejn og en tid visitör i Øresund, se Lind: Kong Kristian IV. og hans mænd på Bremerholm s. 283.

ordnet af borgemester og råd i Helsingør, ikke har kunnet skrive sit navn. Kommissionen gik ombord på et skib og udsejlede fra Helsingør den 18. august 1627 for til søs at drage om til de enkelte fyr. Disses daværende tilstand beskrives nu således:

1. Anholts fyr. »Den fyr med træværket findes opsat 24 alen højt i vejret, som fyrmanden om nattetide udi mørket, storm og uvejrligt 10, 12 eller 14 gange skal opklyve om natten udi, hvilket vi ikke for mennesken kan synes muligt at være, når storm, sne og uvejrlik med regn og is tiltræder, hvorudover stor ulykke, skade og klage kan geråde formedelst fyrenes forsømmelse.« Kommissionen måtte derfor anse det for nødvendigt at oprette et fyr med en vippe, således som Jens Pedersen har funderet den på Skagen (Skaufn), »hvilket skippere på liv, skib og gods skal være en stor trøst og befrielse og hans majestæt en høj berømmelse udi fremmede lande«.

2. Nidingens fyr er også et fyr med træværk opsat ligesom på Anholt, men er på overdelen fast mere afbrændt end fyrbygningen på Anholt, »så de, som fyren betjæne, må med panden fyre på jorden«; bygningen på Nidingen trænger til ombygning, men »vi må bekende, at de, som hans majestæt slig omkostning og bygning haver tilrådet at bekoste, synes os de haver mere haft lyst til pendingen og hans majestæts udgift end til hans majestæts ære og den søfarende mands gavn item livs og gods befrielse«. Kommissionen foreslog på Nidingen at opstille 2 ny fyr med vipper efter Jens Pedersens forordning på Skagen, for at den skipper, som kommer Skagen forbi, kan kende forskel på Skagen og Anholt. Når han nemlig »ved en bilægger kommer ind udi Kattegatten, så kan det snarligen komme, at en skipper kan

blive forvildet og ikke ved, om de har Anholts fyr i sigte eller Nidingens formedelst strömmens skyld«.

3. Skagens fyr. Om dette udtaler kommissionen: »Befinde vi den vel udi sin forordning, som Jens Pedersen med en vippe haver ladet oprette, hvilke mennesken på jorden kan håndtere og udi sin værk holde uden skade, forsømmelse og livsfare ved lige«. Dette fyr »kan ledsage en skipper i søen i storm, mørket, lynet og uvejrlig 4 mil vejs först han ser det uden Skavn og 4 mil vejs, efter at han er Skavn forbi«. Skipperne »ville gjerne give dobbelt fyrgelt, om dette må herefter blive i sin brug således, som det nu er funderet på Skavn«.

4. Kuldens fyr. Herom siger kommissionen, at det er vel funderet, »siden at Jens Pedersen efter her statholders befaling haver den forandret og taget hvælvingen af den, at fyren og flammen af ilden kan have sin fuldkommelig skin, så skipperne og søfarende mænd bemældte fyr med de andre höjligen berömme«.

Kommissionen opstillede derefter følgende overslag over de omkostninger, som vedligeholdelsen af de enkelte fyr efter dens formening årlig vilde medføre:

1. Anholts fyr.

75 læster stenkul à 8 speciesdaler..	600 dlr. in sp.
til jærnværk, smedens lön m. m. . . .	45 — —
2 mænd, som holder fyringen ved lige, »ti de ere al tid alene og komme ikke til folk; derfor vil de ikke betjene det for den lön, de hertil haft have, ti de have os tilsagt, de heller vil drage derfra uden lön, og haver vi selver erfaret den elændig levned, som de må holde der«	170 — —
	815 dlr. in sp.

2. Skagens fyr.

75 læster stenkul à 8 speciesdaler..	600 dlr. in sp
jærnredskab m. m.	45 — —
fyrmanden, som det betjæner, til løn, »og må de være to, ti byen formed- elst dens fiskeri holder den ene, som de af gammel tid gjort haver« ¹⁾	56 — —
	701 dlr. in sp.

3. Nidingens fyr.

75 læster stenkul à 8 speciesdaler..	600 dlr. in sp.
jærnværk og smedeløn m. m.	45 — —
to mænd til løn, kost og underhold, »ti de ligger på en ø udi åben hav og må holde det vinter og sommer«	112 — —
	757 dlr. in sp.

4. Kuldens fyr.

80 læster stenkul, i det der spildes mange kul og slås mange sønder, før de komme til fyret, når de på vogne over bjærg og dale køres langt op fra stranden	640 dlr. in sp.
jærnværk m. m.	30 — —
to mænd til løn og underhold, »ti de ere hos folk og kan få til under- hold, hvad de behøver«, så de har det bedre end de andre på Anholt og Nidingen	80 — —
	750 dlr. in sp.

Kommissionen antog endvidere, at der til lygternes fornødenhed vilde behøves en liden bojert på 14—16 læster, som kunde visitere lygterne og have tilsyn med deres pasning og særlig komme, uden at fyrmændene

¹⁾ Se ovfr. s. 362 note.

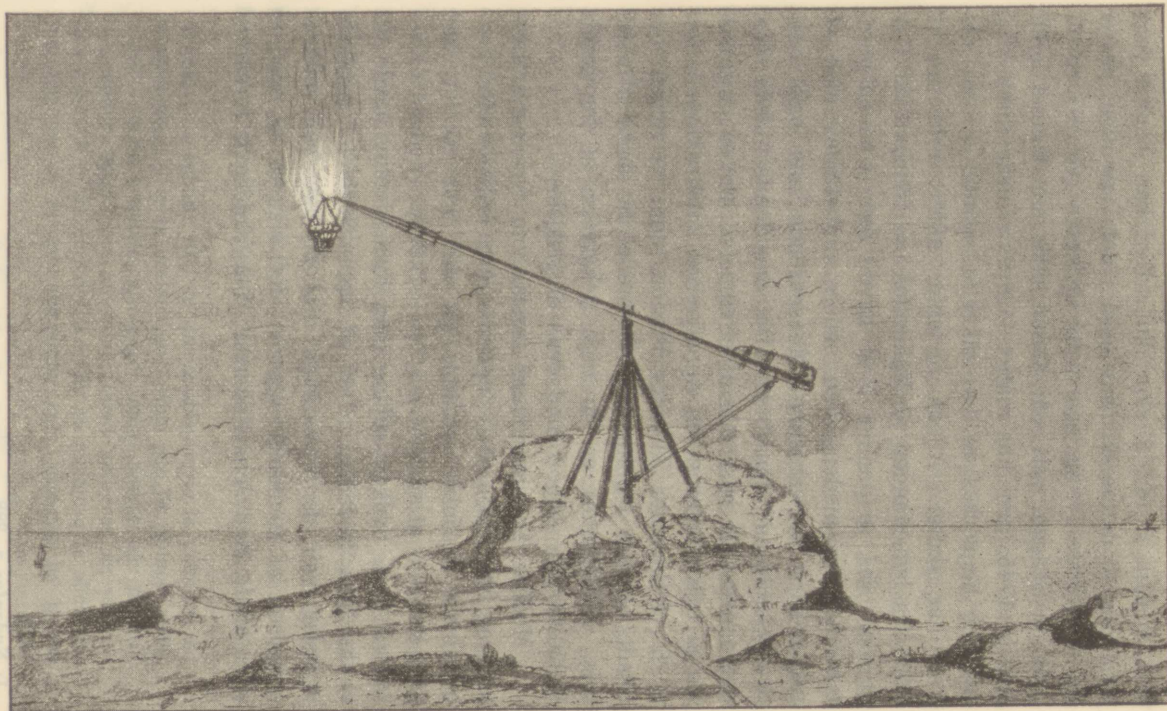
et nyt anbragtes. Overalt benyttedes stenkulsfyringen, og fyrindretningerne, der oprindelig kaldtes »fyr-lamper« (belysning med brænde) og senere »lygter« (belysning med tran eller lys), kaldtes efter stenkulsbålenes indførelse gjerne »fyringer«, »ildpander« eller »fyrpander«¹⁾.

Olavius har i sin beskrivelse over Skagens købstad fra 1787²⁾ optaget en nærmere skildring af »fyringen« på Skagen, som var blevet meddelt ham af en mand, der kunde huske tilbage til tiden før 1745, da fyringen atter afløstes af et til stenkulsblys særlig konstrueret fyr-tårn. Fyringen bestod efter denne af »et meget højt og tykt træ, der lignede en møllestub og var omgivet med en del stivere. Ovenpå stubben stod en jærngaffel, som var til at dreje omkring på stubben på det, at fyrpanden al tid kunde hænge på vindsiden. Vippestangen, så svær som et mastetræ, gik ned i gaffelen, og derpå hængte panden, nemlig ved den ene ende af vippestangen. I denne pande, som var til at hidse op og ned med en talje, gik omtrent to skæpper stenkul ad gangen³⁾.« Hver

¹⁾ Arent Berntssøn: Danmarks og Norges frugtbare herlighed 1, 169 omtaler et »fyringsværk« på Anholt og »en stor ildpande« på Skagen. Det er aldeles urigtigt, at Kalckar i sin ordbog 1, 813 oversætter fyring med »fyrtårn«.

²⁾ S. 23.

³⁾ Afbildningen i Blochs ovennævnte artikel i Salmonsens konversationsleksikon 7, 304 af en »fyrvippe«, der ikke stemmer med Olavius beskrivelse, må således være urigtig. — En afbildning af vippefyret på Skagen, findes i 1. og 2. udgave af Traps beskrivelse af Danmark. Den er en noget udpyntet gengivelse af en afbildning, der findes blandt kåberstikkene til Resens atlas på universitetsbiblioteket. Denne Resenske afbildning er sikkert også kun en københavnsk fantasi over en rå udført pennetegning i håndskriftet af Resens atlas på det kongelige bibliotek. — Det hos Oppermann: »Vore skove i fortid og nutid« (Jul. Schjøtt: Danmarks natur, Kbhv. 1899. S. 281) leverede billede af en »Fyrlampe på Anholt, efter en gammel tegning«, er ligeledes uden nogen værdi. Det er udført

Et vippefyr («fyring»).

nat medgik 3 tdr. 2 skpr. kul. Der kan næppe være tvivl om, at denne skildring også i det væsentlige passer på den første fyring, som Jens Pedersen (Grove) opstillede på Skagen, selv om denne ikke har kunnet holde lige til 1745, men har måttet fornyes i mellemtiden. Det må dog bemærkes, at den såkaldte »pande«s form sikkert har skiftet. Af en nedenfor anført erklæring af 1635 fra lænsmanden på Malmøhus om fyringen ved Falsterbo¹⁾ ses, at panden først havde form som en jærntræmmekurv, medens den senere ombyttedes med en lukket kurv, der var mere kulbesparende, men også mindre lysende end den første. Det omstående billede viser det omtrentlige udseende af et vippefyr; det er på grundlag af oplysningerne om vippefyrenes konstruktion udført af hr. fyringeniør Theodor Wedén, som velvilligst har tilladt, at hans tegning reproduceredes til denne afhandling. Landskabet er en nøje gengivelse af den gamle fyrbakke paa Anholt med dens omgivelser.

Medens kommissionens forslag om fyrenes ombygning og forøgelsen af fyringernes antal således blev gennemført i sit fulde omfang, gik det ikke så let med projektet om at ansætte en for alle fyringer fælles forvalter, hvilken stilling man formodentlig havde til tænkt Jens Pedersen. Det af kommissionen opstillede overslag over de formentlige omkostninger ved vedligeholdelsen af stenkulsfyringerne, der sikkert er opstillet efter aftale med Jens Pedersen, har rimeligvis forekom-

på grundlag af et projekttværsnit af 1701 (findes i fyrdirektoratets kontor) til den indre konstruktion af et fyr paa grunden Knoben ved Anholt, som dog aldrig er blevet opført. Tegneren har på grundlag heraf fantaseret sig til det mulige ydre udseende af projektet og anbragt fyret på en ø, dannet i vandet af en stenhob, som sammenholdes af et spinkelt holværk.

¹⁾ Nedenfor s. 388.

met kongen overdrevet. Jens Pedersens fortjenester af fyrvæsenets omordning blev derfor foreløbig lønnet med, at han 8. august 1629 fik bestalling¹⁾ som tolder på Skagen. I denne egenskab skulde han oppebære tolden af fiskeriet på revet og i vigen m. m. efter den sidste toldrulle samt oppebære akcisen af dansk øl, mjød, brændevin og anden drik; hans regnskab skulde angå fra 1. maj 1629 og siden fortsættes sålænge han var tolder der på Skagen. I løn bevilgede kongen ham årlig ligesom hans formand 25 daler, 6 tdr. rug, 12 tdr. byg, $1\frac{1}{2}$ td. smør, 8 sider flæsk, 2 øksen, 6 levende lam, 3 tdr. humle og 2 tdr. Bay-salt, hvilke varer skulde leveres ham af kongens lænsmand på Alborghus. Samtidig med denne bestalling fik Jens Pedersen en anden bestalling²⁾ på at have tilsyn med lygten på Skagen og herfor nyde, hvad hans formand herfor har nydt, samt have brugen af toldergården i Skagen. I henhold til denne bestalling leveredes der 1630³⁾ Jens Pedersen 200 kurantdaler »til at holde fyringen paa Skauffen med«.

Det varede dog ikke længe, inden der blev enighed mellem kongen og Jens Pedersen om de vilkår, på hvilke denne som fyringsforvalter skulde overtage ledelsen af alle fyringerne. Kommissionens forslag lød på et samlet vederlag for de fire gamle fyr af 4100 daler in specie foruden en bojert på 14—16 læster. Jens Pedersen gik nu ind på langt billigere vilkår. Den for ham den 3. februar 1631 ekspederede bestalling⁴⁾ overdrog ham for

¹⁾ Jyske register 8, 211—12.

²⁾ Bestallingen, udateret, findes i Jyske register 8, 211, og under bilag no. 6 i Ålborghus læns regnskab 1630—31 med datum 8. august 1629.

³⁾ a. st.

⁴⁾ Jyske registre 8, 271; Akkorden blev sluttet mellem Jens Pedersen og statholderen i København den 24. januar 1631. En beretning herom findes blandt »Indkomne breve til Danske kancelli« under 25. jan. s. å.

3 år fra 1. januar 1631 at regne at tage vare på fyringerne på Skagen, Anholt, Nidingen (2 fyringer), Kulden og Falsterbo for et årligt vederlag af 3500 rdlr. in specie; han skulde herfor afholde udgiften til jærn, folkelön og med hvad mere tilhører, dog skulde kronens bønder føre kullene fra skibene op til fyringerne; i kontrakten stod desuden den vigtige bestemmelse, at der for hver nat, et fyr forsömtes, skulde afkortes ham 200 rdlr¹⁾. Et kongeligt missive ligeledes af 3. februar 1631 til tolderne i Helsingør²⁾ anviste de 3500 rdlr. in specie til udbetaling her i tre terminer, nemlig 1. marts, 1. juni og 1. avgust. Derimod var der ikke tale om, at kongen stillede noget inspektionsskib til fyrforvalterens rådighed. Den med Jens Pedersen truffne overenskomst blev samme dag meddelt de pågældende læns mænd, der fik pålæg om at sørge for, at de vedkommende borgere, fiskere eller bønder førte de kul, som skulde bruges til fyringerne, hen til disse, når de herom advaredes af Jens Pedersen, og lade de forsömmelige tiltale og straffe; endvidere skulde de have flittig indseende med, at fyringerne holdtes tændte til de sædvanlige tider, og give statholderen i København det til kende, hvis der her i finder forsömmelse sted³⁾.

Allerede næste år 1632 fik Jens Pedersen dog 3 års bestallingen ombyttet med bestalling på at forvalte fyringerne så længe han levede, idet kongen henviste til, at en del skippere, som sejle gennem Øresund, havde til-

¹⁾ I det nedennævnte kgl. missive til læns mændene af 3. februar 1631 angives bøden kun til 20 rdlr., men dette må være en skrivfejl da Jens Pedersens eftermand også underkaster sig en bøde på 200 rdlr.

²⁾ Sæll. tegn. 24, 494.

³⁾ Jyske tegnelser 8, 301.

budt »dersom fyringerne paa di steder, Jens Pedersen hafver sig paatagit at holde ved lige, maatte holdis aaret ud udi god bruge, daa at ville gifve af hver lest, deres skibe ere drechtige til, to skilling danske til forbedring«. Samtidig forhøjede kongen Jens Pedersens lön med en tredje del til 4666 $\frac{1}{2}$ rdlr. in specie 16 skilling, hvorhos der af Kronborg læn bevilgedes ham foder til »tvende heste at bruge imellem fyringerne«, nemlig 104 tdr. havre, 12 læs hø og 12 læs strøelse¹⁾.

Nogle år efter denne kontrakts afslutning var Jens Pedersen lige ved at komme galt afsted. Historien fortjæner at fremdrages, fordi den viser, hvor nødig kongen vilde have klager fra udlandet over forsømmelser med hensyn til fyrenes pasning, og hvad man som fyringsforvalter kunde risikere, muligvis på grund af sine folks forsømmelse. Man må have angivet for kongen, at fyrene bleve dårlig passede og at de savnede kul, ti 15. oktbr. 1635 sendte kongen et missive til læns mændene på Ålborghus, Kalø, Varberg, Helsingborg og Malmøhus, hvori han, da han havde erfaret, at der skulde være mangel på stenkul ved fyringerne, pålagde dem at have indseende med, at fyringerne passedes tilbørlig, således at de ikke alene tændtes ved nattetide, men også i mørke dage tidligere end ellers; de skulde derhos undersøge, hvad stenkul der hvert sted var i forråd, og herom sende erklæring til kancelliet²⁾. Af de herefter indkomne erklæring er de fra læns mændene på Varberghus³⁾, Malmøhus⁴⁾ og Ålborghus bevarede, og de indeholde nogle oplysninger af interesse. Den første meddelte, at der ved

¹⁾ Sæll, registre 19, 4, meddelt af arkivsekretær G. Grove.

²⁾ Skånske tegn. 6, 143.

³⁾ Indkomne breve til Danske kancelli, 1635 4. novbr. fra Henrik Gyldenstjerne, meddelt af arkivsekretær G. Grove.

⁴⁾ a. st. 1635 17. oktober fra Tage Thott.

fyringerne på Nidingen fandtes kul nok, men bønderne vare modvillige med at føre dem ud til fyret efter det tilsagn, som Jens Pedersen havde fåt i sin bestalling; han havde nu under livsstraf pålagt dem at føre kul fra et skib, som lige var ankommet med et stort parti, ud til fyret, og derefter gjort den ordinans, at 12 bønder herefter skulde udføre transporten af kul til Nidingen mod at sidde fri for alt andet arbejde til slottet (Varberghus). Lænsmanden på Malmøhus meddelte, at en mand fra Falsterbo og en fra Skanør havde tilsyn med fyringen, ved hvilken der var kul i forråd, »men dersom der kand være nogen mangel, da er det formedelst, at løchten, som ilden er udi, er støbt af jærn och er til-luct och den menis da icke at liufse saa langt eller saa vel som den, der var tilforn, som var gjort af mange jærn, dog den sparer mere kul«. Derimod viste det sig at stå helt galt til ved fyringen på Skagen. Lænsmanden på Ålborghus svarede med en indberetning til oversekretæren i Danske kancelli Iver Vind¹⁾ og en særlig skrivelse til kansler Kristian Friis²⁾, hvori han meddelte, at toldereren på Skagen havde underrettet ham om, at man der natten mellem 19. og 20. oktober havde bluset de sidste kul; han havde i tide underrettet oversekretæren herom og forsikrede om sin uskyldighed; der var mulig kul at få i Ålborg, men ingen vilde løbe om for Skagen i den farlige vintertid, og til vogns var der 12 store mile at køre, og en vogn kunde tilmed ikke age mere, end der kunde brændes på en nat.

Denne indberetning vakte åbenbart en betydelig vrede hos kongen, som i et missive af 19. novbr.³⁾ pålagde læns-

¹⁾ a. st. 1635 16. novbr. trykt i disse samlinger 8, 190—92.

²⁾ af samme dag, findes bl. Indk. breve o. s. v.

³⁾ Sæll. tegn. 25, 457, meddelt af arkivsekretær G. Grove.

manden på Kronborg at forespørge hos Jens Pedersen, om han havde skaffet stenkul til »fyrpanden« på Skagen, og at lade ham sætte der på slottet til på videre besked, hvis han ikke skulde have skaffet kul did. Imidlertid må Jens Pedersen have kunnet klare for sig, ti der høres intet mere til sagen.

Ved indretningen af vippefyrene og ansættelsen af en for alle fyr fælles fyrforvalter, der havde pasningen i entreprise, havde det danske fyrvæsens udvikling nåt en afslutning og det standpunkt, på hvilket det holdt sig i en årrække, i hvert fald til vippefyrenes afskaffelse. Hvad der særtegner de følgende år indtil 1660, er kun et skifte i fyrforvaltertjenesten og de fire fyrs suksessive afståelse til Sverrig.

I året 1639 døde Jens Pedersen, og de seks fyringers pasning overdroges nu hans søn Peder Jensen (Grove) af Helsingør. Denne fik nemlig 23. oktbr. 1639, efter at han allerede ved bestalling 1638 9. septbr. var blevet sin fader adjungeret ved bestyrelsen af fyringerne og havde fåt løfte om at blive faderens efterfølger¹⁾, fra 1. januar 1640²⁾, til hvilken tid afgangne Jens Pedersen fik sin pension, at regne en bestalling, i henhold til hvilken der af tolderen i Øresund årlig i tre terminer til 1. marts, 1. juni og 1. avgust skulde betales ham ligesom hans forgænger i alt 4666¹/₂ rdlr. 16 sk., hvori der dog skulde afkortes ham 200 rdlr. for hver nat, fyringerne forsømt³⁾. Det lykkedes heller ikke Peder Jensen at få leveret den bojert, som kommissionen af 1627 havde

¹⁾ Sæll. reg. 20, 34, meddelt af arkivsekretær G. Grove.

²⁾ Sæll. reg. 20, 166.

³⁾ Trods denne bestemmelse gav Peder Jensen anledning til, at rigens hovmester i et missive af 18. septbr. 1644 måtte indskærpe ham med al flid at vedligeholde fyringen på Skagen, se disse samlinger 8, 192.

foreslået anskaffet, men han fik ligesom forgængerens foder og strøelse til tvende heste »at bruge imellem fyringerne«.

Peder Jensen begyndte med 6 fyringer, men havde i det år, der danner grænsen for denne fremstilling af fyringernes historie, kun 2 tilbage, i det mærkelig nok ikke vedligeholdelsen af fyret på Læsø synes at være blevet fast overdraget ham¹⁾. Freden i Brømsebro berøvede ham 1645 fyringerne på Nidingen, der afstodes til Sverige sammen med Halland²⁾, og freden i Roskilde 1658 skaffede ham af med fyringerne på Kulden og Falsterbo. Ved hver fred mistede han en tredjedel af sit vederlag. Vi kunne derfor slutte denne fremstilling med følgende i rentekammeret affattede, Fredrik III. forelagte og med en ansøgning om ny bestalling fra Peder Jensen påtegnede:

Allerunderdanigste beretning!³⁾

Der alle 6 fyrerne her i Danmark blefve efter kongelig bestalling af fyrisforvalteren Peder Jensen Grove vid lige holden, da er hannem efter sin bestallings lydelse af toldboden i Øresund aarligen derfor blefven betalt pendinge ... 4666½ rdlr. 16 sk. Siden der de tvende fyringer paa Nidingen med Halland afgik, er hannem efter da kongelig ordre blefven af bemelte summa decorteret en tredie part, nemlig 1555 rdlr. 5 sk. 1 albus, saa hannem derefter er for de øfrige 4 fyrer aarligen ... 3111 rdlr. 10 sk. 2 albi. Nu afgaar igien ligesaa proportionaliter en tredie part af forbemelte summa for de tvende fyrer i Skaane, som er Kulden oc Falsterbo, penge ... 1555½ rdlr. 5 sk. 1 albus, saa fyrisforvalteren nu ickun hafver igien at forsiune de tvende fyrer paa Skaanen oc Anholt och derfore efter hans bestallungs første pensions summa och efter derom hans kongelige maiestets naadigste bref og be-

¹⁾ Se ovfr. s. 370.

²⁾ I den anledning nedsattes tilskudet til fyringernes underhold til 3111 rdlr. 10 sk. 2 albi, se kgl. missive 1648 30. juli (Sæll. tegn. 31, 16), meddelt af arkivsekretær G. Grove.

³⁾ Findes blandt kongelige reskripter til rentekammeret.

falling til tolderen i Øresund¹⁾ allene maa tilregnis en tredie part, som er aarligen 1555 rdlr. 3 mrk. 5 sk. 1 alb.

Dette forskrefne hafver sig i alle maade saaledes rigtig. Bekiender

Matz Mortensøn m. p.

Hvorpaa hans kongelig maiestets naadigste confirmationsbestalling allerunderdanigst begeres.

Peder Jensøn Grove.

Havniæ 2. april 1661.

I henhold til denne ansøgning modtog Peder Jensen Grove af Helsingør kongelig konfirmationsbestalling af 21. juni 1661 som fyrforvalter »ofver de øfrige tvende fyrer« på Skagen og Anholt²⁾.

D. Fyrpengene.

I sit missive af 8. juli 1560 til læns mændene om indretningen af »fyr lamper« lader Fredrik II., som om han af den søfarende mands og fremmede skippers klager over det farlige farvand mellem Skagen og Falsterbo har ladet sig bevæge til på sin bekostning at opstille fyr på Skagen, Anholt og Kulden³⁾. Det var dog ikke så aldeles uegennyttigt, at kongen indførte fyrvæsenet som statsinstitution; dette gjorde han kun mod et rigeligt vederlag i en afgift af de Øresund passerende skibe, som fik navn af »fyrpenge«. Herom haves en gammel beretning fra slutningen af Fredrik II.s tid, som findes i et hæfte med udskrift »Roll du roy contentant la

¹⁾ Kgl. missive 6. juni 1660 til tolderen om at betale Peder Jensen Grove, voris fyrers forvalter, hvad der efter hans bestalling og proportion kan tilkomme ham for næste halvår til førstkommande nyårsdag for vedligeholdelse af de tvende fyringer på Skagen og Anholt, ligesom også at betale, hvad der var forfalden til 1. august 1658 for fyrene på bemældte steder.

²⁾ Rentekammerets samling af originale kongelige bestallinger.

³⁾ Se ovenfor s. 334.

maniere de l'impost a Helsingør¹⁾«, og hvis tekst begynder således: »Her efter følger en ret forklaring paa hvis rettighed, som oppeberris paa kong. mai. veinne af alle nationer paa hans mai. toldbod udi Helsingør«. De i dette hæfte optagne oplysninger findes renskrevet i et særdeles smukt udstyret, i hvidt skind indbundet, sikkert til brug for kongen indrettet hæfte, på hvis første bindplade står: 1588²⁾). Efter det førstnævnte hæfte, som rimeligvis er skrevet på Øresundstoldkammer, meddeles nu beretningen om fyrpengenes oprindelse:

»Forklaring paa hves aarligen opberris til fyrpendinge af alle nationer for adskillige købmandsvaere, som de føere igennum Oeresund bort och tilbage udi gen, hvorom menige schipere och købmend paa deris eigne och medrederis veinne baade af Nederlender och alle andre østerske steder hafver naagen aar forleden underdanigst begerit af kongelig maiestat konning Fredrich dend anden efter deris ofvergifne forskrifning, at hans maiestat vilde naadigst lade bekoste och opsette trende fyrbacker och løchter, soem er paa Kullebierig, paa Anholt och Schagen at liuse om nattetide for dend søfarne mand[s] seilads skyld, med en søtønde at holde paa Trindelen at holde fraa medfaste tid och til s. Mortens dag, hvorfor den søfarne mand hafver self godvilligen tilbudet at gifve for samme fyrbacker och tøndepaa Trindelen och kallis fyrpendinge, som efterfølger, hvilkid kong. maiestat hafver naadigst bevilgit.« Der følger herefter lister over »perseler«, af hvilke der gives til fyrpenge henholdsvis 4 sk., 3 sk., 2 sk., 1½ sk., 1 sk. og ½ sk. I det ovennævnte nitid udstyrede og skrevne hæfte er tilføjet med en yngre håndskrift: »skal hereptergifvis dobbelt saa møgit til fyrpendinge som tilforn er udgifven«.

Det er altså aldeles urigtigt, når det i et værk, som for 50—60 år siden spillede en stor rolle under agitationen for Sundtoldens afskaffelse (Scherer: Der sundzoll. Berlin 1845 s. 18) påstås, at fyrpengene var en af Kri-

¹⁾ I pakken »Øresundstolden«. Diverse dokumenter indtil 1660 f. t. anbragt ved Øresundstoldregnskaberne i rigsarkivet.

²⁾ Findes i den nævnte pakke.

stian IV. i årene 1629—40 indført afgift, hvilken man »die gewalt und das unrecht auf der stelle absieht«. Fyrpengene ligeså vel som disses forhøjelse 1629 var tvertimod en afgift, som de søfarende frivillig påtog sig.

Af den anførte beretning fremgår dernæst, at fyrpengene lige fra fyrvæsenets oprettelse opkrævedes af de forskellige vareposter, af hvilke den enkelte skibsladning bestod, altså pr. læst, pr. 50, 100 eller 1000 styk o. s. v., med beløb, som varierede fra $\frac{1}{2}$ sk. til 4 sk. dansk. Det er dog ikke afgjort, at afgiftens størrelse har været fast hele Fredrik II.s regeringstid igennem. Fra 1581 høves en udtalelse om, at skipperne den gang have tilbudt at ville betale »dobbelte fyrpenge«, hvis lygterne måtte brænde om vinteren, så længe det var muligt for skibene at færdes på søen¹⁾, og det er vel derfor rimeligt, at fyrpengene oprindelig kun have været ansatte til halv så store beløb som de, der nævnes i den ovenfor aftrykte beretning. Fyrpengene og deres størrelse omtales iøvrigt ikke i Fredrik II.s toldlovgivning og kun lejlighedsvis nævnes i de forskellige kongelige missiver til læns mændene, hvorved fyrvæsenets omhyggelige pasning indskærpes, at den søfarende mand, som betaler sine fyrpenge, har krav på, at fyrene vedligeholdes ordentlig²⁾, ligesom kongen også lejlighedsvis betoner, at han ikke ønsker at miste fyrpengene på grund af forsømmelser med fyrenes pasning, og omtaler, at de søfarende under henvisning til sådan forsømmelse have beklaget sig over at skulle erlægge fyrpenge. I denne henseende kan anføres:

Kgl. missive 1568 14. juni³⁾ til lænsmanden på Helsingborg:
»Vi forfarre, at der skal findis brøst paa den lychte paa Kulden,

¹⁾ Se ovfr. s. 350.

²⁾ Se ovfr. s. 357.

³⁾ Tegn. o. a. lande 10, 112, kancelliets brevbøger 1566—70 s. 338.

saa den er nogit uferdige, ti bede vi eder och ville, at i strax foruden ald forsømmelse same lychte lader bese och siden, hvis brøst derpaa findis, lader fli och ferdig giørre, saa den kand met lius vid magt hollis och icke skal kome klage af den søfarende mand och vi derofter skulle miste vor och kronens rettighed.«

Kgl. missive 1569 12. juni til lænsmanden på Ålborghus om, at den søfarende mand klager over, at fyrlampen ikke holdes tilbørlig ved magt, og »besverer dennom derfor til os at udgifve, hvis rettighed os tilkommer«. (Koncept.)

Kgl. missive 1583 19. novbr.¹⁾ til lænsmanden på Kalø og Hven samt til tolderen på Skagen. »Eftersom vi tit och ofte hafve ladit vore breve om strandlychter, som vid strandsiden her udi rigit holdis, udgaa til dennom, samme lychter udi befalling hafve, at de skulle tiltenke dennom saa met lius och blus vid macht at holde [at] dend siøfarend mand dermed kand vere forvaret och icke nogen klage for dend skyld skulle komme och det dog almindeligen skier, at slig vor befallinge . . . dog om aar eller anden, naar der met mest behof giøris, forsømmis samme lius och blus, derofter mange siøfarend mend, hvilke ligevel gifve os lyctependinge och anden rettighed, deremod samme lychter holdis skulle, komme udi lifvis og guodsis fare och undergang« hvorfor det indskærpes adressaten at have indseende med, at pågældende lygte holdes med lys og blus.

Kgl. missive 1585 26. marts²⁾ til lænsmanden på Ålborghus: »dend siøfarend mand hafve hoes vore toldere och for os sig her udi Sundet paa det høiest beklagit, at icke holdes dend løchte och lius der paa Skafven som sedvanligt, af hvilken de gifve til os dieris løctependinge och rettighed och derofter mange forgieflig derpaa sig forladendis, skulle komme udi stor lifsfare och mange med skib och goods aldielis forkommis« o. s. v. Omtrent ligelydende missive udgik s. å. til lænsmanden på Kalø om Anholt's fyr³⁾.

Det omtales lejlighedsvis, at de søfarende 1581 have tilbudt at erlægge mere end de sædvanlige fyrpenge som bidrag til, at fyrene kunde holdes tændte hele vinteren

¹⁾ Jyske tegn. 2, 432, trykt i „Jyske saml.“ 8, 142.

²⁾ Jyske tegn. 3, 17, trykt i „Jyske saml.“ 8, 187.

³⁾ Jyske tegn. 3, 18.

saa længe sejlads var mulig, men dette synes ikke at have varet længe⁴⁾).

I toldrullen for Øresund og Bæltet af 1611²⁾), som skulde gælde under Kalmarkrigen, specificeres fyrrpengene for de enkelte vareposter og opføres med beløb af 1, 1½, 2, 3, 4, 6 og 8 sk. dansk. Fyrrpengene, som tidligere kun synes at være blevet opkrævet i Øresund, skulde altså også nu betales i Bæltet, og de ansættes med beløb, der ere det dobbelte mod afgiften i Fredrik II.s tid. Notitsen, som er føjet til den ovenfor nævnte gamle beretning om fyrrpengenes oprindelse, stammer derfor formodentlig fra Kalmarkrigens tid. Senere synes fyrrpenge at være blevet opkrævet ved alle toldsteder, i det de almindelige toldruller af 1625 3. februar og 1629 25. oktbr. for Danmark og Norge § 6 næstsidsste stykke bestemme, at fyrrpengene skulde opkræves som sædvanligt, uden at det dog hidtil efter tidligere aktstykker er lykkedes at konstatere, med hvilke beløb fyrrpengene erlagdes. Dog er formodningen for, at man efter Kalmarkrigens slutning er vendt tilbage til satserne for Fredrik II.s tid.

Efter at den allerede 1627 til at gøre forslag om fyrrvæsenets forbedring nedsatte kommission havde fremhævet de søfarendes villighed til at erlægge dobbelte fyrrpenge, når de da brugelige fyrr måtte blive afløste af vippefyrr efter Jens Pedersens model³⁾), og stillet forslag om, at en sådan forhøjelse af fyrrpengene skulde opkræves⁴⁾), indleverede i året 1629 62 udenlandske skippere den ovfr. s. 381 meddelte ansøgning om en udvidelse af det danske fyrrsystem, i det de til gengæld tilbøede at betale »dobbelte fyrrpenge«, og dette tilbud modtog

¹⁾ Se ovfr. s. 350—51 og 392.

²⁾ Forordninger, recesser m. m. 1558—1660, 3. bd, no. 342.

³⁾ Se ovenfor s. 378.

⁴⁾ Se ovenfor s. 382.

kongen nu straks. Tolderne i Øresund fik s. å. 10. decbr. missive¹⁾ om i overensstemmelse med skippernes tilbud at oppebære »dobbelte fyrpenge«. Herved forstodes en fordobling af satserne fra Fredrik II.s tid, således at satserne bleve de samme som dem, toldrullen af 1611 foreskrev som gældende under Kalmarkrigen. En jævnføring mellem fyrpengene efter denne rulle og Øresunds toldrullen af 1640 2. decbr., som angiver fyrpengene, vil da også vise samme satser i 1640 som i 1611. I bestallingen for Jens Pedersen (Grove) af 1632²⁾ nævnes, at skipperne yderligere havde tilbudt til fyrenes vedligeholdelse efter Jens Pedersens system at ville give 2 sk. af hver læst, skibene ere drægtige, men en sådan fyr-lastepengeafgift omhandles dog ikke i toldrullerne, som gjaldt indtil freden i Brømsebro og Kristianopol 1645.

Der haves fra 1633, efter at reformen af fyrvæsenet var gennemført og en fyringsforvalter havde taget samtlige fyrs pasning i entreprise, lejlighedsvis en udtalelse fra rigsrådet om, at »de ny fyrpenge« skal findes at være over 5000 rdlr.³⁾ Hvis der herved menes fyrpengene efter den ny takst, synes det årlige overskud, da der af nævnte sum betaltes fyringsforvalteren 4666 $\frac{1}{2}$ rdlr. 16 sk. foruden foder til et par heste, ikke at have været overflødigt, når det betænkes, at anlæget af fyrene også skulde forrentes og afdrages, og at fyrbygningerne skulde vedligeholdes. Skal derimod rigsrådets udtalelse om »de ny fyrpenge« forstås alene om den ved forhøjelsen indvundne fordel, synes det unægteligt, som om reformen meget vel kunde have været gennemført uden forhøjelse af fyrpengene, eller dog mod en mindre forhøjelse.

¹⁾ Forordninger, recesser m. m. 1558—1660, 3. bd. no. 343.

²⁾ Ovenfor s. 386.

³⁾ Erslev: Rigsrådets og stændermødernes historie 2, 365.

De dobbelte fyrpenge bleve oppebårne, indtil freden i Brømsebro med Sverige og traktaten af Kristianopol med Nederlænderne, som bægge sluttedes den 13. avgust 1645, nødte Danmark til at give afkald på at oppebære nogen afgift til fyrenes vedligeholdelse. Kristian IV. besvarede imidlertid den ham ved nævnte fred aftungne indrømmelse med omgående den 29. avgust 1645 at udstede følgende åbne brev¹⁾:

Eftersom udi den accord, som nu nyligen imellem os oc de høie megtige generalstater ofver de forenigde nederlandske provin-cier formedelst begge voris fuldmegtige commissarios oc gesanter oprettet er, de statiske plenipotentiarii oc gesanter sig besverget, noget i Sundet for den bekostning, paa fyringer anvendis, at skulle udgifvis af de udlandske, som Sundet passerer, formedelst forskrefne gesanter berettede, de ingen fuldmagt at hafve haft til samme fyringspenge sig at forstaa, da hafve vi for got anset forskrefne fyringer gandske at afskaffe saa oc hermed afskaffer, at aldelis ingen fyringer efter denne dag paa de sedvanlige steder mere holdis skal, hvilket vi ville hafve alle oc enhver notificeret oc advaret, paa det mand kand vide sig derefter at rette oc for skade at tage vare.

Tolderne ved Øresundstolden fik dette åbne brev tilstillet og tillige pålæg om ikke mere at opkræve »fyrings-told«²⁾; lænsmanden på Kronborg fik derhos pålæg om at meddele fyringsforvalteren Peder Jensen dette og lade det åbne brev forkynde³⁾, og på samme måde fik lænsmanden i Nyborg befaling om at lade brevet forkynde og at instruere tolderne i Bæltet om herefter ikke at opkræve fyringspenge af de Bæltet passerende skibe⁴⁾. Derpå bleve alle fyrene slukkede, og følgerne viste sig

¹⁾ Sæll. reg. 21, 382.

²⁾ Sæll. tegn. 28, 420.

³⁾ a. sted.

⁴⁾ Fynske tegn. 5, 341.

snart. Slange fortæller¹⁾, at adskillige hollandske købmandsskibe kom til skade og lede skibbrud, fordi fyrene vare blevne slukkede. Hollænderne klagede til den danske gesandt, og deres resident i Helsingør kom med foresstillinger, men Kristian IV. svarede, at den traktat, som deres egne fuldmægtige havde afnødt ham i stedet for at mægle fred, ikke talte om vedligeholdelse af fyr, men kun om, at fyr- og båkeafgiften skulde være afskaffet. Der blev nu indledet underhandlinger og omsider den 12. februar 1647 sluttet en overenskomst om, at tønder, fyr og båker atter skulde bringes i stand mod, at der til disse indretningers vedligeholdelse af hvert ladet skib skulde oppebæres 4 rdlr. in specie og af hvert ballastet skib 2 rdlr.²⁾. Herom tilstilledes der tolderne i Øresund meddelelse ved missive 1647 2. marts³⁾, og der blev herefter ikke mere tale om som tidligere at opkræve fyrpenge af de enkelte vareposter, hvoraf skibsladningerne bestod. — Endelig må nævnes, at spørgsmålet om fyrpenge til vedligeholdelsen af de af Fredrik II. og Kristian IV. øst for Øresund oprettede fyr fik en afslutning ved freden i København 1660, i det Danmark gik ind på årlig at betale til Sverige 3500 rdlr. til vedligeholdelsen af fyrene i de tidligere danske, nu til Sverige afståede lande.

¹⁾ Kristian den IV.s historie, s. 1362.

²⁾ a. st. s. 1434.

³⁾ Sæll. tegn. 29, 143.

Efterskrift. I de 100 år, som denne afhandling omfatter, skiftede den danske møntfod og forholdet mellem hovedmønten og småmønten gentagne gange; til forståelse af priserne i regnskabsuddragene ovenfor gives derfor her følgende oversigt.

Den fra Tyskland antagne møntenhed „Jokimsdaleren“¹⁾ eller den „rinske gylden“ skulde efter frdg. 1537 21. oktbr., gentaget

¹⁾ Først udmøntet i Joachimsthal i Bøhmen, deraf navnet (forkortet „thaler“) se Scharling: Pengenes synkende værdi s. 15.

i reces 1540 § 12, gælde 3 mrk. danske à 16 sk. dske. Under den nordiske syvårskrig sloges megen simpel småmønt, hvis kurs faldt som dog ikke spillede nogen videre rolle) efter hånden fik en kurs således, at en „gammel daler“ (modsat de lige slæde »ny dalere«¹⁾, af 56, 60 til 64 sk. Forat daleren kunde blive inddelt ligesom den i Hamborg og Lybæk 1566 vedtagne daler, reduceredes ved frdg. 1572 16. juni (no. 609) småmønten til det halve af sin pålydende værdi, således at daleren inddeltes i 2 mrk. dske. = 2 mrk. lybsk og 32 sk. dske. = 32 sk. lybsk. Denne inddeling blev dog kun en regningsenhed for de offentlige regnskaber²⁾, medens daleren mand og mand imellem regnedes til 4 mrk., hvad 1582 officielt godkendtes ved udmøntning af de tilsvarende mønter og nu efterhånden trængte ind i regnskaberne. Dalerens inddeling i 4 mrk. holdt sig indtil frdg. 1621 20. febr. § 1 endelig satte den til 6 mrk. Følgen heraf blev, at der, som kursen på daleren in specie³⁾ steg, måtte komme flere og flere skillinger på marken, hvilket reguleredes ved en række forordninger:

Frdg. 1602 12. maj⁴⁾ (no. 173) § 1: 1 gml. daler = 4 mrk. à 16½ sk. dske. = 66 sk. dske. = 33 sk. lybsk.

Frdg. 1609 3. febr. § 1: 1 rigsdaler = 4 mrk. à 17 sk. dske. = 68 sk. dske. = 34 sk. lybsk.

Frdg. 1610 3. april § 1: 1 rdr. = 4 mrk. à 18½ sk. dske. = 74 sk. dske.

Frdg. 1616 4. juli (no 433) § 1: 1 rdr. = 4 mrk. à 20 sk. dske. = 80 sk. dske.

Frdg. 1618 1. maj (no. 495) § 1: 1 rdr. = 84 sk. dske., men markstykkerne skulde vedblive at gælde 20 sk. dske.

Endelig bestemte frdg. 1619 16. novbr. (no. 541), at rigsdaleren skulde gælde 96 sk. dske. (§ 1), medens markstykkerne skulde beholde deres værdi af 20 sk. dske. (§ 4). Fire markstykker (80 sk.) skulde dernæst under navn af »kurantdaler« lægges til grund for alt køb og salg (§ 8), en forpligtelse som dog hævedes ved frdg. 1621 20. febr. (no. 581) § 4, medens dens § 1 bestemte, at rigsdaleren, som hidtil, skulde regnes for 96 sk. dske., der nu deltes i 6 »slette« mark à 16 sk. Befolkningen fastholdt dog sin tilvante regning med 4 mark paa daleren og dannede en »slet daler« á 4 slette mrk. à 16 sk. dske. som en almindelig regningsenhed.

Da krigen 1644-45 atter gav anledning til udmøntning af slet småmønt, steg speciesrigsdalerens kurs, og den sattes derfor ved fdrg. 1647 10. decbr. til 6 mrk. 8 sk., men ved fdrg. 1648 12. marts igen ned til 6 mrk.

Ved siden af rigsdalerens markinddeling gik en inddeling i 4 ort eller rigsort, hvis skillingstal skiftede med dalerens.

I den her omhandlede tid deltes en skilling dansk i 2 søslinger = 3 hvide (albi) = 12 pendinge⁵⁾.

¹⁾ Disse regnedes efter 1572 til 28 sk. dske. eller 3 mrk. 8 sk. efter „mønten, som forhen gik“ o: 56 sk. som disse vare før 1572.

²⁾ Jfr. Sundtoldregnskabet ovfr. s. 352, s. 15.

³⁾ Daler in specie o: i hel mønt.

⁴⁾ Denne, som Scharling a. st. s. 31 ikke har kunnet finde, er indført i Danske kancellis sællandske registre og ligesom de andre ovfr. nævnte forordninger trykt i samlingen af forordninger 1558-60.

⁵⁾ Denne møntregning var blevet optaget fra Lybæk. Om den gamle danske møntregning se Erslev: Valdemarernes storhedstid Kbh. 1899 s. 6-9 og de der citerede steder, særlig Hauberg: Danmarke møntvæsen etc. 1241-377 i årbøger for nord. oldk. 1884.

Den ved frd. 1618 5. april (no. 487) indførte kronemønt, reguleret ved frdg. 1619 8. april (no. 523) kom ikke til i regnskaberne at spille nogen rolle, i det udmøntningen stansede 1627. En sølvkrone eller helkrone skulde gælde $1\frac{1}{2}$ rdlr. eller 6 mark à 20 sk., men frdg. 1619 16. novbr. satte kronen op sammen med rigsdaleren, således at den første fik 144 sk. Også kronen deltes i 4 ort, som kaldtes »ortskrone« i modsætning til orten af en rigsdaler eller en »ortsdaler« jfr. frdg. 1619 16. novbr. § 1, frdg. 1618 5. april § 2 og frdg. 1625 4. maj. Ved denne sidste forordning reduceredes kronemønterne atter således, at en hel sølvkrone skulde gælde 2 slette daler eller 8 mrk. dske., en halv krone 4 mrk., en ortskrone $\frac{1}{2}$ slet daler og $\frac{1}{3}$ ortskrone 1 slet mrk. Følgen heraf blev, at slet daleren tillige gik under navn af krone, medens helkronen kaldtes dobbeltkrone.

Sølvværdien af rigsdaleren in specie (Jokimsdaleren) svarede 1544—1629 til 197 sk. dansk rigsmønt efter lov 1854 10. februar, derefter til 192 sk. rigsmønt. Efter det 1874 bestemte omsætningsforhold til nugældende Guldmøntfod, vil dette give henholdsvis 4 kro. 10 øre og 4 kro., men senere er sølvværdien som bekendt faldet betydeligt¹⁾.

Følgende ord ere ikke forklarede ovenfor: brande liufs o: pudse lys s. 363. — drøft o: oplukket tovværk s. 360. — ferdige o: sætte i stand s. 359. — hemmelig mag o: hemmelig værelse (retirade) s. 358. — klinkert o: hårdbrændt mursten s. 353. — klove o: kløftet redskab paa fod til at holde et lys, s. 360. — kordel o: reb s. 360. — limmer o: koste, s. 363. — giøre lugen o: gøre tæt s. 360. — parseler, perseler, o: stykke, del, s. 353, 392. — skarring o: sammenfældning. s. 360. — solbierrig o: solnedgang, s. 336. — touue o: to s. 359. — varerude o: reserverude, jfr. varehævning (se Germanistische abhandlungen, Gött. 1893, s. 277), s. 368. — vragling o: vrag- eller udskudssten?, s. 353.

¹⁾ Med hensyn til småmønternes skiftende sølvværdi, henvises til Scharling a. st.

The first of these is the fact that the
the second is the fact that the
the third is the fact that the
the fourth is the fact that the
the fifth is the fact that the
the sixth is the fact that the
the seventh is the fact that the
the eighth is the fact that the
the ninth is the fact that the
the tenth is the fact that the

The first of these is the fact that the
the second is the fact that the
the third is the fact that the
the fourth is the fact that the
the fifth is the fact that the
the sixth is the fact that the
the seventh is the fact that the
the eighth is the fact that the
the ninth is the fact that the
the tenth is the fact that the

The first of these is the fact that the
the second is the fact that the
the third is the fact that the
the fourth is the fact that the
the fifth is the fact that the
the sixth is the fact that the
the seventh is the fact that the
the eighth is the fact that the
the ninth is the fact that the
the tenth is the fact that the

The first of these is the fact that the
the second is the fact that the
the third is the fact that the
the fourth is the fact that the
the fifth is the fact that the
the sixth is the fact that the
the seventh is the fact that the
the eighth is the fact that the
the ninth is the fact that the
the tenth is the fact that the

